

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FILOZOFICKÁ FAKULTA

Katedra sociální práce

Tereza Tylová

**Terénní sociální práce v Belgii a v ČR –
komparace současného stavu**

**Streetwork in Belgium and Czech Republic
– comparison of contemporaneous state**

Bakalářská práce

Praha 2009

Autor práce: **Tereza Tylová**
Vedoucí práce: PhD. Hana Pazlarová
Oponent práce: Mgr. Jindřich Racek
Datum obhajoby: 2009
Hodnocení:

BIBLIOGRAFICKÝ ZÁZNAM

TYLOVÁ, Tereza. *Terénní sociální práce v ČR a v Belgii – komparace současného stavu*. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Katedra sociální práce, 2009. 75 s. Vedoucí bakalářské práce: PhD. Hana Pazlarová

ANOTACE

Bakalářská práce *Terénní sociální práce v ČR a v Belgii – komparace současného stavu*, se zabývá popisem terénní sociální práce skrze stručnou definici celkového sociálního systému a legislativy obou států. Zachycuji sociální služby, které mají co do činění s prací v terénu, a potom oba státy porovnávám. Součástí mé práce je i popis mé vlastní zkušenosti z dobrovolné činnosti v sociálním projektu terénní sociální práce v Belgii v rámci projektu Evropská dobrovolná služba.

KLÍČOVÁ SLOVA

Terénní sociální práce, terénní programy, terénní sociální služby, sociální systém, cílová skupina, streetwork, le travail de rue

PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu. Současně dávám svolení k tomu, aby tato práce byla zpřístupněna v příslušné knihovně UK a prostřednictvím elektronické databáze vysokoškolských kvalifikačních prací v depozitáři Univerzity Karlovy a používána ke studijním účelům v souladu s autorským právem.

V Praze dne 20. května 2009

Tereza Tylová

PODĚKOVÁNÍ

Na tomto místě bych chtěla poděkovat PhD. Haně Pazlarové za odborné vedení mé práce, trpělivost a podnětné připomínky. Dále všem mým bývalým kolegům z organizace Dynamo a Dynamo International za veškeré poskytnuté materiály, cenné rady a poznatky a především za nasbírané zkušenosti, zejména potom Geraldine Guth, Sebastienovi Hertsens, Ludivine Gomis, Aurore Hertsens, Sarah Vanderwaeren, Monette Hennart, Jonathan Derenne. A v neposlední řadě i svým kolegům a lektorům z odborného semináře Základy nízkoprahových služeb za sdílené zkušenosti a doplňující informace a cenné poznatky.

Úvod	7
1. Terénní sociální práce v ČR	9
1.1. Historický vývoj	9
1.2. Charakteristika sociálního systému, legislativní zakotvení	11
1.3. Sociální služby a terénní programy	16
2. Terénní sociální práce v Belgii	18
2.1. Historický vývoj	18
2.2. Charakteristika sociálního systému, legislativní zakotvení	21
2.2.1. Sociální služby frankofonní oblasti Belgie.....	22
2.2.2. Legislativa	24
2.3. Terénní programy	27
3. Shrnutí výsledků komparace stavu terénní sociální práce v Belgii a v ČR	32
3.1. Kořeny terénní sociální práce	32
3.2. Základní principy terénní sociální práce v Belgii a v ČR	35
3.2.1. Terminologie.....	36
3.2.2. Práce v terénu a terénní programy	38
3.2.3. Nízkoprahovost	40
3.2.4. Metodologický průvodce	42
3.2.5. Cílové skupiny	43
3.2.6. Streetwork v mimoevropském kontextu	44
4. Specifika terénní sociální práce s dětmi a mládeží v ČR a v Belgii	46
4.1. Terminologie	46
4.2. Charakteristika cílové skupiny	49
4.3. Rizikové projevy	53
4.4. Terénní sociální služby pro děti a mládež v ČR	55
4.5. Terénní sociální služby pro děti a mládež v Belgii	56
4.5.1. Dynamo	58
4.5.2. Dynamo International	67
4.5.3. Další AMO	67
4.6. Shrnutí	69
Závěr	71
Použité prameny	73

Úvod

Po ukončení druhého ročníku oboru Sociální práce a sociální politiky na FFUK se mi naskytla příležitost vyjet do projektu terénní sociální práce v okrajové části Bruselu na dobu deseti měsíců. Šlo o projekt Evropského komise Evropská Dobrovolná služba, který se u nás v současné době začíná pomalu rozbíhat.

Terénní sociální práci jsem se nikdy předtím, ani v Čechách, ani jinde, nevěnovala, a ze školy jsem znala jen velmi teoreticky základy. Nicméně jsem již delší dobu o stáži v některém nízkoprahovém zařízení uvažovala, proto výběr právě tohoto zahraničního projektu.

Konkrétní zkušenosti, které jsem se streetworkem v Belgii nasbírala, jsou rozvedeny zejména v kapitole věnované terénní práci s dětmi a mladistvými, protože právě toto byla hlavní cílová skupina organizace, v níž jsem působila. Měla jsem možnost dostat se blíže i k několika dalším oblastem souvisejícím s jejím zaměřením, zejména pak k procesu vytváření metodologického průvodce terénní sociální prací (na němž se podílí i Česká asociace streetwork). V projektu jsem měla, jak jsem již zmínila, pozici dobrovolnice. Byla jsem součástí poměrně velkého týmu sociálních i sociálních terénních pracovníků, přičemž organizace měla jako svůj víceméně samostatný prvek ve svém programu i Projekt sociální koheze, k jehož činnosti jsem měla možnost se dostat zblízka prakticky, i skrze školící setkání pracovníků tohoto čistě bruselského sociálního projektu. O samotném projektu sociální koheze bych se ráda ve zkratce zmínila v rámci záznamu svého celkového dobrovolnického projektu.

Toto zadání jsem si vybrala proto, že, ačkoli nejsem profesí terénní sociální pracovník, všimla jsem si celé řady rozdílů v přístupech, metodách, prioritách, atmosféře, celkovém ovzduší, v jakém se terénní sociální práce v Belgii praktikuje a pere o své místo na slunci

s ostatními sociálními službami. Pravdou také je, že celková společenská atmosféra, související do jisté míry i se situací politickou, mi v mnohém připomínala atmosféru u nás.

Pro lepší zachycení současného stavu streetworku v obou zkoumaných zemích se nejprve orientuji na popis sociálního systému jako celku a na místo, jaké v něm terénní sociální práce zaujímá. Jsem si vědoma toho, že se mi nepodaří obsáhnout všechny skutečnosti, které by bylo možné srovnávat, vycházím tedy nejen ze své vlastní zkušenosti, ale i z celé řady oficiálních, problematice určených pramenů.

Domnívám se, že velký význam hraje i terminologické vymezení stěžejních pojmů používaných v terénní sociální práci v každé zemi zvláště, nejen pro jazykovou odlišnost, ale i z hlediska charakteristiky jednotlivých výrazů. Ani v belgickém, ani v českém legislativním systému není definována pozice terénního sociálního pracovníka jako samostatná profese. Proto zmiňuji pojmy obecnější, jako sociální pracovník a sociální asistent, a pokouším se vysvětlit rozdíly v jejich pojetí v každém z definovaných států.

Výsledkem mé práce má být lepší porozumění faktorům, jež ovlivňují směr, jakým se terénní sociální práce ubírá v obou zemích, možnosti obohacení pro obě strany (nebo možná jen zamyšlení se nad tím, proč by se metodologické přístupy naší země nedaly aplikovat v Belgii, a naopak).

1. Terénní sociální práce v ČR

1.1. Historický vývoj

Streetwork u nás dostal prostor, vinou mnohaleté komunistické éry, v porovnání s vývojem v Evropě, se zpožděním, nicméně i přesto poměrně rychle skóre vyrovnal.

První zmínky o terénní sociální práci na našem území se datují okolo 13.století, kdy to byli především kněží, kteří byli v kontaktu s marginálními skupinami a věnovali jim jak finanční, tak materiální a pastorační péči. Nicméně tato role byla obecně přiřazována spíše právě duchovním představeným a jeptiškám nežli profesionálům, podobně jako tomu koneckonců bylo i u ostatních forem pomoci, nejen tedy v případě terénní sociální práce.

V počátcích, a následném období rozkvětu, streetworku v západní Evropě v 60. letech, vývoj sociální práce u nás naopak začal stagnovat. Po celé období komunistické éry byla v rámci marxisticko-leninistických teorií její funkce zpochybňována, za příčinu nežádoucích společenských jevů bylo považováno třídní rozdělení, a řešením k odstranění veškerých neduhů společnosti jako je alkoholismus, kriminalita, prostituce, mělo být vytvoření společenského systému založeného na principu rovnosti. Nicméně bylo dosaženo efektu spíše opačného. Jevy, které byly charakteristické jen malé skupině obyvatelstva, jež žilo na pokraji společnosti, se pomalu staly běžné i pro společnost většinovou. Právě toto přizpůsobení se normám, typickým pro komunistický nedemokratický režim, mělo po pádu železné opony za následek poměrně složitý proces znovuoživení tradice sociální práce u nás, a znovuoživení demokratických principů postavených na křesťanských zásadách solidarity, společenství, slušnosti, apod. („Na ulici“ – Streetwork v ČR, SR, SRN a Maďarsku, Tandem Plzeň, 2003).

Velká pozornost se v novém demokratickém státě soustředila po roce 1989 především na prevenci sociálně patologických jevů u dětí a mládeže, neboť veliký deficit měl sociální systém právě v preventivní sociální péči o rodiny s dětmi. V roce 1993 byl přijat Program sociální prevence, který byl raritou, jednak díky faktu, že poprvé vymezoval roli státu v oblasti sociální prevence, jednak díky tomu, že se poprvé v našich zeměpisných podmínkách zmiňuje o terénní sociální práci, a v souvislosti s tím i ustanovuje novou profesi sociálního asistenta, jehož hlavní činností byla právě prevence sociálně patologických jevů (šlo o pozici ve státním sektoru, jak na celostátní úrovni, tak v některé ze sociálních služeb spadajících pod kompetenci obcí) a sociální práce v terénu. Tento dokument byl později spojen s dalším, Programem prevence kriminality. Šlo o průkopníky legislativních zakotvení streetworku v naší zemi. Pozice sociálního asistenta byla postupně definována přesněji, nicméně v současnosti se s ní již nesetkáme (respektive náplň práce zůstala s menšími změnami, ale název pro takto zaměřeného se změnil na terénního sociálního pracovníka).

Velkou roli v počátcích a vývoji sehrála mezinárodní spolupráce se sousedním Německem, zejména pak v oblasti vzdělávání (spolupráce mezi školami se sociálně-právním zaměřením, otevření několikaletého vzdělávacího programu s orientací na supervizi a problematiku terénní sociální práce, výměnné programy). Streetwork se postupně stává i záležitostí neziskového sektoru. I tady se na rozvoji podepsala výměna zkušeností s německými organizacemi, které se v oblasti terénní sociální práci pohybovaly již delší dobu, a které také zároveň patřily mezi její průkopníky na evropském kontinentě. Zprvu se pozornost soustředí především na drogově závislé, až později se podobně, jako tomu bylo vývojově v případě streetworku zprvu v Americe a později i v Evropě, pozornost rozšiřuje i na ostatní cílové skupiny, na oblast prostituce, bezdomovectví, děti a mládež (tamtéž, str. 37).

1.2. Charakteristika sociálního systému, legislativní zakotvení

V posledních několika letech je terénní sociální práce v našem legislativním systému zakotvena již poměrně zřetelně. Významnou roli sehrály v roce 2002 Ministerstvem práce a sociálních věcí publikované Standardy kvality sociálních služeb a zejména pak v roce 2006 přijatý reformní Zákon o sociálních službách (Zákon č.108/2006 Sb.). Skrze ně si terénní sociální práce v ČR (a nejen ona) postupně buduje svou pevnější pozici v sociálním sektoru, a etabluje se její význam jako terénní formy sociálních služeb. V této podkapitole bych ráda ve stručnosti představila náš sociální systém, přičemž na pomoc si беру především právě výše zmíněný zákon, díky němuž je struktura a charakter jednotlivých služeb, dle mého, nejpřehlednější. Cílem této menší sondy je ukázat, v jaké podobě se jeví streetwork legislativně, jakou zaujímá pozici v systému sociálních služeb ČR.

Dle §3 a) zákona se sociální službou myslí „činnost nebo soubor činností zajišťujících pomoc a podporu osobám za účelem sociálního začlenění nebo prevence sociálního vyloučení“ (108/2006 Sb.), přičemž terénní sociální práce je od všech ostatních sociálních služeb odlišná tím, že je situována do přirozeného sociálního prostředí klientely, resp.cílové skupiny. Přirozené prostředí klienta je v zákoně (tamtéž) definováno jako „rodina a sociální vazby k osobám blízkým, domácnost osoby a sociální vazby k dalším osobám, se kterými sdílí domácnost, a místa, kde osoby pracují, vzdělávají se a realizují běžné sociální aktivity“, stejně jako prostředí, kde se aktuálně klientela terénní sociální práce pohybuje (např. otevřená drogová scéna, viz. Metodická příručka terénní sociální práce, str.10 a Zákon 108/2006 Sb.).

Výše zmíněný zákon definuje celou řadu pojmů stěžejních pro sociální práci i konkrétněji pro terénní sociální práci, definuje klienta sociálních služeb, zabývá se členěním a samotným charakterem jednotlivých typů služeb, jejich nabídkou, zacílením a podmínkami jejich

poskytování. Stejně tak definuje pozici sociálního pracovníka v sociálním systému, požadavky na výkon této profese, co se týče vzdělávání, kompetencí, apod. Důležité je, že je z něj patrný rozdíl mezi terénní formou sociální služby a terénními programy. Postupně se jej pokusím zachytit.

Sociální služby jsou v České Republice členěny na služby ambulantní, pobytové a terénní (108/2006 Sb.), přičemž u řady z nich se setkáváme se dvěma formami najednou (všechny tři jsou výjimečnější), dle cílové skupiny, zaměření jednotlivých služeb, apod. Pro potřeby mé práce uvádím jednotlivé poskytované a zákonem definované služby pouze ve stručnosti, u terénních služeb bych se zastavila více.

Pobytovými službami se dle §33 myslí „služby spojené s ubytováním v zařízeních sociálních služeb“.

Službami poskytovanými ambulantní formou chápe zákon (tamtéž) „služby, za kterými osoba dochází nebo je doprovázena nebo dopravována do zařízení sociálních služeb a součástí služby není ubytování“. Především právě u ambulantních služeb se setkáváme i s terénní formou poskytování služby.

Třetí typ služby, tedy služba terénní, zákon definuje následovně: „terénní sociální služby jsou služby, které jsou osobě poskytovány v jejím přirozeném sociálním prostředí“(§33 108/2006).

Sociální služby dělíme do tří skupin podle hlavního zaměření (§32, 108/2006 Sb.)na služby poskytující sociální poradenství, sociální péči a služby zaměřující se na sociální prevenci. Od každého typu vybírám pouze ty služby, které jsou poskytovány formou terénní.

Sociální poradenství je v zákoně pouze stručně definováno, nezahrnujeme pod něm určité typy služeb, neboť jde o činnost, která jde napříč všemi třemi formami sociálních služeb.

Mezi služby sociální péče, které jsou zároveň poskytovány terénní formou, patří osobní asistence, pečovatelská služba (zároveň i ambulantní), tísňová služba, služba podpory samostatného bydlení a odlehčovací služby (zde se setkáváme se všemi třemi formami).

Nejvíce se však s terénními službami setkáváme v rámci služeb sociální prevence. Ty jsou definovány jako služby „napomáhající zabránit sociálnímu vyloučení osob, které jsou tímto ohroženy pro krizovou sociální situaci, životní návyky a způsob života vedoucí ke konfliktu se společností, sociálně znevýhodňující prostředí a ohrožených práv a oprávněných zájmů trestnou činností jiné fyzické osoby“ (§53, 108/2006 Sb.). Cílem sociální prevence má být, ve stručnosti řečeno, zmírnění negativních dopadů rizikového způsobu života na život jedince i na celou společnost. Patří sem služby rané péče, telefonická krizová pomoc, tlumočnické služby, služby následné péče, sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi i sociálně aktivizační služby pro seniory a osoby se zdravotním postižením.

Dále se v této části zákona objevují typy služeb, které mají již přímou souvislost s terénní sociální prací, a zejména se pak v souvislosti s nimi i přímo v zákoně objevuje pojem nízkoprahovost, (nicméně více se mu zákon nevěnuje). Právě na nich vidíme asi nejlépe rozdíl mezi pojmem terénní forma sociální služby a terénní sociální práce.

Terénní formou se myslí ty sociální služby, které mohou být poskytovány i mimo nějaké zařízení, nicméně práci v terénu se v tomto případě nemyslí práce na ulici, v otevřených prostorách apod., ale spíše návštěvy v domácnostech klientů (pomoc rodinám s dětmi, seniorům či osobám se zdravotním nebo duševním postižením), u telefonické krizové pomoci dosah v terénu, apod.. V tomto případě jde tedy o rozšíření záběru služby i mimo zařízení, které ale pořád hraje stěžejní roli.

Naopak u služeb, jež zmiňuji vzápětí, mluvíme již o práci v terénu v širším slova smyslu. Právě tyto služby jsou určeny především

uživatelům, kteří jsou z nejrůznějších důvodů hůře zachytitelní klasickými sociálními službami. Pracovníci těchto zařízení tak pracují s tou částí populace, která má speciální potřeby vzhledem k nabídce institucionálních služeb, a je tedy potřeba se vydat za ní přímo do jejího přirozeného prostředí, a také s ní v tomto prostředí pracovat. Těmito službami jsou dle zákona (§59, §61 a §62) kontaktní centra, nízkoprahová denní centra a nízkoprahová zařízení pro děti a mládež.

Samostatně se potom objevuje v této části zákona (služby sociální prevence, §69, 108/2006) pojem terénní programy, který představuje pojem stěžejní. Jde o specifický typ sociální služby, který se nejvíce ze všech služeb definovaných zákonem blíží, respektive odpovídá, charakteristice terénní sociální práce v jejím pravém smyslu slova. Jde tedy o čistou práci v terénu, jež má být definována právě určitým terénním programem, který odpovídá typologii cílové skupiny, potřebám jejím i dané lokality, a který je situován zcela do přirozeného sociálního prostředí klienta.

Terénním programem náš zákon rozumí „terénní službu poskytovanou osobám, které vedou rizikový způsob života nebo jsou tímto způsobem života ohroženy“ (§69, 108/2006). Terénní programy jsou určeny problémovým skupinám osob (zákon tyto skupiny blíže neurčuje, metodické příručky terénní sociální práce jsou konkrétnější: jde o osoby poskytující placené sexuální služby, nejrůznější subkulturní skupiny, děti a mladistvé), osobám bez přístřeší, uživatelům návykových nebo psychotropních látek, osobám žijícím v sociálně vyloučených komunitách nebo skupinám osob sociálním vyloučením ohrožených. Zákon charakterizuje hlavní činnosti terénních programů následovně: služba má za cíl „zprostředkování kontaktu se společenským prostředím a pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí, stěžejní je minimalizace dopadů rizikového chování na způsob života klienta“ (§69, 108/2006 Sb.). Důležité v legislativním podání terénních programů je skutečnost, že mají být poskytovány anonymně, respektive vyžadováno je pouze takové kvantum informací, které je nezbytně nutné k poskytnutí služby.

Terénní programy patří, stejně jako je tomu u nízkoprahových sociálních zařízení, do sociálních služeb poskytovaných zdarma.

Dalším důležitým materiálem pro výkon terénní sociální práce v ČR jsou Standardy kvality sociálních služeb. Ty byly vypracovány MPSV, a později Českou asociací streetwork rozšířeny o vodítka k naplnění kvalit v nízkoprahových zařízeních pro děti a mládež. V prvním případě jde o vyhlášky a zákonná opatření vztahující se na nízkoprahové služby, zakotvující práva a povinnosti jak zařízení, tak uživatelů sociálních služeb, jež jsou pro všechny aktéry závazné.

Ve verzi rozšířené ČASem jsou pak navíc obsaženy ukazatele služeb, jakási vodítka, jak dosáhnout splnění kritérií stanovených MPSV a zajistit tak odpovídající kvalitu, přičemž pozornost soustřeďuje na nízkoprahová zařízení pro děti a mládež.

Standardy jsou rozděleny do tří částí, procedurální, personální a provozní standardy.

První část je nejdůležitější, neboť popisuje poskytování služeb, respektive nejdůležitější kritéria, především zdůrazňuje ochranu práv uživatelů i ochranné mechanismy zařízení v případě střetu zájmů, požadavek individuálního přístupu apod. Konkrétně např. uzavření písemné oboustranné smlouvy mezi poskytovatelem a uživatelem služby, stanovení podmínek užívání služby, právo na zachování osobních údajů, problematika stigmatizace klientů a práce s ní.

Personální standardy (jak ze samotného označení patrné) se věnují zajištění kvality skrze pracovníky, neboť právě na jejich odpovídajícím vzdělání, dovednostech, profesním a profesionálním zázemí i pracovních podmínkách závisí kvalita poskytované služby. Zdůrazňuje, že sociální služby se narozdíl od jiných typů služeb nedají přestavovat, „nepovedenou službu nejde dodatečně vyřadit“, proto je tak důležité zajistit odpovídající profesní zázemí a kvalitní personální obsazení.

Třetí část charakterizují pojmy jako dostupnost služby, prostředí a prostory, v nichž jsou poskytovány, financování i kritéria pro rozvoj kvality.

1.3. Sociální služby a terénní programy

V této podkapitole se zastavuji u sociálních služeb v ČR, které se orientují na všemožné cílové skupiny, kromě nízkoprahových klubů pro děti a mládež a jejich terénních programů, protože těm se věnuji v samostatné kapitole.

Vzhledem k tomu, že ve své práci kladu důraz spíše na popsání systému belgického, představuji naše sociální služby stručněji než je tomu v kapitole určené definici sociálního systému belgického království.

Na velké množství sociálních služeb, které využívají ke své práci terénní programy či alespoň terénní formu sociální práce, odkazují především na členskou základnu České asociace streetwork, kterou tvoří na třicet nízkoprahových zařízení a kontaktních center. Služby jsou orientovány především na uživatele návykových látek (O.s.Laxus Pardubice či Hradec Králové), a na děti a mladistvé. Jsou rozmístěny volně po celé České Republice a jejich služby odpovídají definici zákona (vzdělávací aktivity pro děti a mládež, informační servis, odborné poradenství, v případě kontaktních center pro drogové uživatele často navíc ještě zdravotnický servis a výměna injekčního materiálu, apod.). Objevují se terénní programy oddělené od samotného zařízení, nicméně v ČR jich najdeme v současnosti pouze 4 až 5. Sdružení samo dává většinou své klientele vědět, kdy má speciální program v terénu, a co v rámci něho může nabídnout. V případě členských organizací ČASu je velkou výhodou metodologické zastřešení, zařízení poskytující nízkoprahové služby musí splňovat Standardy kvality a podmínky dané zákonem, zvyšuje se tak kvalita sociálních služeb, a potažmo kompetentnost sociálních pracovníků (nejen terénních).

Dalšími organizacemi, které jsou své klientele k dispozici v terénu, patří Drop-in (určený drogovým uživatelům v pražském obvodu, terénní program je oddělený od kontaktního centra), Rozkoš bez rizika (návštěvy nočních klubů, preventivní programy, terénní práce

je jednou z činností zařízení), denní centrum Naděje (sociální i zdravotnický servis určený osobám bez přístřeší) i další, menší organizace.

2. Terénní sociální práce v Belgii

Většina pramenů, z nichž jsem čerpala při psaní této kapitoly, pochází ze zdrojů organizace Dynamo International a Dynamo. Jde jak o texty, jejichž autorem je její ředitel Edwin de Boeve, tak o materiály pojednávající o nejrůznějších oblastech souvisejících s terénní sociální prací jak ve světě, tak v Belgii, jež jsem měla k dispozici v průběhu své stáže. Dalšími zdroji byly resumé ze setkání týmu Atelier Belge, výzkumy, eseje, legislativní materiály jsem čerpala především z internetových stránek francouzské komunity nebo webových odkazů nejrůznějších organizací, včetně centrálního serveru sociálních služeb ve frankofonní části Belgie, apod. Jde tedy z drtivé většiny o překlady z francouzského jazyka, z toho důvodu se přímo v textu neobjevují citace. Na originály textů, respektive zdroje, odkazuji do příloh a použité literatury..

2.1. Historický vývoj

V Belgii se první zmínky o terénní sociální práci objevily v 70. letech, ve větší míře potom v polovině let 80. Nicméně vzhledem k tomu, že šlo o velmi málo projektů, neupoutaly potřebnou pozornost, většinou byly realizovány soukromými organizacemi (ASBL), a to pouze ve velmi malém počtu. Streetwork v belgickém království se začal rozvíjet zejména v reakci na proces odlidšťování sociálních a vzdělávacích struktur, tedy na celoevropský trend institucionalizace sociálního sektoru. Klasické sociální služby se staly pro občany vzdálenější. A právě v tomto okamžiku se otevřel prostor pro terénní sociální práci, která nabízela možnost dostat se k sociálně-patologickým jevům společnosti zblízka. Jako metoda sociální práce, jež je schopna se rychle a flexibilně přizpůsobit vývoji společnosti a jejím potřebám, představovala novou, lidštější a realističtější koncepci, kde se prioritou stává jedinec se svými individuálními potřebami, nikoli samotná sociální práce, její metody, prostředky apod.

Od roku 1990 se díky novým možnostem financování začíná streetworku v Belgii, podobně jako dalším sociálním službám v soukromém sektoru, více dařit. Jsou realizovány nové a nové projekty, aktéry jsou pak především stále právě spíše soukromé organizace (odkazují na následující kapitolu, ve které je vidět, že většina hlavních aktérů terénní sociální práce jsou skutečně soukromoprávní subjekty). Pozornosti veřejnosti se mu dostalo zejména díky několika poměrně násilným událostem, ke kterým došlo na počátku 90.let v některých bruselských čtvrtích, jež dostaly do popředí zájmu problematiku sociálního vyloučení etnické menšiny původních migrantů, ze severoafrického kontinentu zejména. K podobným konfliktům došlo zhruba ve stejném období i ve Francii.

V současné době se kolem streetworku v Belgii točí mnoho otázek. Jako alternativní metoda vycházející ze samotného principu nemůže být vnímána na čistě technické úrovni, tedy metodologicky, velký význam má etika, politika v interakci s vývojem společnosti a prostředím, v němž se realizuje (Edwin de Boève, volný překlad). Právě o vytvoření metodologického zázemí by však stála celá řada terénních sociálních pracovníků v Belgii, stejně jako je velkým problémem, podobně jako u nás, nedostatečné renomé a nejasné postavení sociálních pracovníků obecně. Nehledě na fakt, že drtivá většina terénních programů je realizována v rámci „nízkoprahových“ klubů, a daly by se počítat na prstech jedné ruky ty, které jsou autonomními projekty fungujícími pouze a jenom v terénu. Dalším problémem, s nímž se Belgie v tomto ohledu potýká, je nedostatečné legislativní zázemí, respektive spíše, konkrétně v případě streetworku, žádné legislativní zakotvení pojmu či profese jako takové. Belgie tedy ve svých zákonech zaměřujících se na sociální sektor (ať už mluvíme o federálních zákonech nebo zákonech jednotlivých regionů) nedefinuje pojmy terénní sociální práce či terénní programy (a tudíž je ani nijak nerozlišuje). Jediné, s čím se setkáme, je pojem terénní forma sociální

práce, která zhruba odpovídá našemu legislativnímu pojetí, nicméně ani tento typ poskytované služby není blíže specifikován.

Pokusem nějak se vymezit a konstruktivněji, a zejména kolektivně za účasti všech zainteresovaných aktérů, řešit všechny tyto problémy, bylo vytvoření federace terénních sociálních pracovníků, skrze níž by bylo možné následně vybudovat potřebné politické postavení. Na jejím vzniku se poměrně záslužně podílely i státní instituce. Všeobecně nedostatek prostředků potřebných pro realizaci terénních programů (a to platí, myslím, nejen pro Belgii) není pro pomáhající profesionály příliš motivující – proces financování (i s ohledem na skutečnost, že většina je soukromým subjektem), nejasné vymezení vůči ostatním sociálním službám, navíc mnoho streetworkerů se samo pere s mnoha problémy z praxe, s nimiž se potkávají v terénu, i s nedostatkem prostředků k zajištění supervizí a metodického zázemí, s nejasným vymezením kompetencí apod.. Pravdou je, že s podobnými problémy, jak např. vyplynulo i z diskuzí mezinárodního setkání v Oslu loňského roku, se potýkají i skandinávské a jihoevropské státy, a koneckonců i ČR. Rozdíl je v tom, do jaké míry stát oficiální cestou zastřešuje fungování té které profese, tedy i streetworku.

Belgická Federace sociálních terénních pracovníků, nesoucí název Coin de rue (roh ulice, pozn.a.), je však v současnosti sdružením spíše neoficiálním, účast pracovníků je nepovinná. Větší význam hraje, alespoň co se týče sdílení zkušeností a vytváření ucelenějších metodik, tzv. belgický ateliér (Atelier belge). Vytvoření tohoto neformálního týmu terénních sociálních pracovníků, především z řad pracovníků AMO, bylo iniciováno právě projektem Progres, protože jednou z prvních etap před společným mezinárodním setkáním byla práce na národní úrovni, kdy každý z členských států měl vytvořit platformu složenou ze streetworkerů, a spolu s regionálními politiky a veřejností participovat na vytvoření resumé, monitorujícím situaci streetworku ve své zemi (konkrétně šlo o vypracování odpovědí na základní otázky týkající se

stavu v jednotlivých zemích, pomocí nichž bylo možné zmapovat alespoň povrchně situaci).

Atelier belge organizuje setkání již přes rok, více či méně pravidelně každý měsíc, a jeho činnost pokračuje i po dokončení metodologického průvodce. Je pokusem odpovědět na čím dál naléhavější požadavky terénních sociálních pracovníků, sumarizovat principy terénní práce, dát této profesi formu, směr a ucelenější podobu. Prvním ovocem by měla být příručka terénní sociální práce, která bude publikována koncem jara letošního roku i samotný mezinárodní průvodce terénní práci.

2.2. Charakteristika sociálního systému, legislativní zakotvení

V následujícím textu bych se ráda pokusila vykreslit v hrubých rysech sociální strukturu Belgie, tedy typologii poskytovaných soukromých i státních služeb, jejich zaměření, a na základě toho ukázat, jaké postavení má v celém systému nízkoprahové zařízení (i které služby patří do těch, jež mají jako jednu z aktivit právě terénní sociální práci). Stejně tak se pokusím ve zkratce pojednat o legislativě, respektive o dostupných informacích ohledně stavu terénní sociální práce v tomto ohledu. Opět jde především o volný překlad cizojazyčných textů, původní materiály uvádím v poslední kapitole Přílohy.

Vzhledem k tomu, že Belgie je konstituční monarchií a její politická struktura připomíná federativní členění (od r.1977 federativní rozdělení oficiálně), je na politickém poli hlavních aktérů více. Belgie je zhruba v polovině rozdělena na oblast frankofonní (původní obyvatelstvo Valoni, odtud někdy používaný pojem Valonie, nicméně jde spíše o jazykovou nežli etnickou jednotnost), a oblast vlámskou (etnikem v tomto případě Vlámové, jazykem vlámsčina, odnož holandštiny). Třetím regionem je Brusel, který plní zároveň i funkci hlavního města se všemi příslušnými kompetencemi. Každý z regionů

má svou vlastní politickou strukturu, tedy autonomii v regionálních záležitostech (mj. i sociální zabezpečení, vzdělání, apod.), vlastní parlament a regionální vládu. Nicméně finální rozhodnutí v záležitostech nejdůležitějších podléhají schválení federální vládou (zejména pak ústava a mezinárodní dokumenty, zahraniční politika, apod.), tedy výkonnými orgány společnými pro všechny tři oblasti (Brusel patří sice územně do vlámské oblasti, ale většina obyvatel je frankofonních, o slovo se dělí valonská i vlámská komunita). Kromě rozdělení na regiony má ještě určité pravomoci francouzská a vlámská komunita (systém vzdělávání, sociální služby a jejich financování).

Mezi ministerstva, jež mají co do činění se sociální oblastí, patří Ministerstvo sociální integrace, Ministerstvo práce a rovnosti šancí, Ministerstvo migrační a azylové politiky, Ministerstvo sociálních věcí a veřejného zdraví a Ministerstvo pomoci mládeži.

Belgický sociální systém je, nehledě na to, o který region jde, rozdělen na subjekty soukromoprávní a veřejné, jejichž činnosti se v mnoha případech prolínají. Zaměřila jsem se na charakteristiku sociálního systému francouzské komunity, neboť ta je odlišná od té vlámské, popis obou by zabral téma jedné bakalářské práce, a já osobně jsem se dostala blíže právě k typologii sociálních služeb frankofonní části Belgie.

2.2.1. Sociální služby frankofonní oblasti

Většina sociálních služeb státního sektoru spadá pod kompetence tzv. Veřejných center sociální pomoci (CPAS = Centre public d'action sociale).

CPAS představují v našem podání sociální úsek městských úřadů. Mají svou pobočku v každém belgickém regionu - komuně, spadají pod radu ‚Sociální akce - pomoci‘ složené z politicky volených členů, kteří přijímají vyhlášky a ustanovení, zajišťují logistické zázemí a

zabývají se záležitostmi souvisejícími s výkonem profese sociální práce. Jsou zaměřeny na všechny vrstvy společnosti, poskytují veškeré poradenství a potřebnou intervenci těm osobám, které se dostanou v jakémkoli směru do úzkých (např. po ztrátě zaměstnání klienta budou kontaktovat příslušný úřad a pomohou vyřídit veškeré záležitosti s hledáním a nástupem do nového zaměstnání).

Jsou k dispozici vždy pro obyvatele daného regionu a zahrnují v sobě následující typy služeb:

S. obecné sociální pomoci

Přijímá požadavky Odboru sociální integrace (ve Francii podobný systém), žádosti o urgentní pomoc, je první instancí, k níž se žadatel dostane, a jejím úkolem je zajistit lékařskou intervenci, pomoc v administrativních záležitostech, apod.

Mediace zadluženosti = Mediační služba

V současnosti je dle zákona již povinností postarat se o klienty posílané z mediačních služeb, jejichž počet v posledních letech značně narostl. Tato služba má klientovi pomoci řešit jeho finanční situaci, vyjednávat se všemi aktéry, zabránit zhoršování stavu.

Pomoc rodinám

Zaměřeno na starší osoby, které potřebují pomoc, ale nechtějí do péče žádné z jim určených institucí, na celé rodiny s dětmi nebo hendikepované osoby.

Opětovné začleňování

Od přijetí zákona o sociálním „znovu začleňování“ roku 2002 se stala reintegrace jednou z hlavních misí CPAS. Tento typ služby zajišťuje pomoc při hledání zaměstnání nebo potřebného vzdělání. Je určena pro všechny, kteří se dostali do sporu se zákonem nebo jsou ohroženi sociálním vyloučením.

Mezi další služby spadající pod CPAS patří služba pro umístění dětí např. do mateřských škol nebo azylových domů, péče o starší osoby, služba rodinné mediace, apod.

2.2.2. Legislativa

Každá z výše zmíněných sociálních služeb (včetně státních a určených všem věkovým kategoriím a skupinám obyvatelstva), je definována ve zvláštních zákonech, tedy odděleně. Věnovala jsem větší pozornost legislativě nejrozšířenější, k níž jsem měla nejlepší přístup, tedy k zákonným úpravám v oblasti péče o mládež, nicméně nevyklučuje to existenci novel a vyhlášek orientujících se na ostatní sociální služby.

Podobně, jako u nás před i po pádu komunistického režimu, se v Belgii do současnosti klade velký důraz na práci s rodinami, dětmi a mladistvými. Specializovaná pomoc pro rodiny a mládež ve francouzské komunitě představuje kombinaci veřejných (státních) a soukromých sociálních služeb. Státní služby intervnují jako instance první štače tam, kde je nějakým způsobem zapotřebí mít nad klientem společenský dohled (tady se jedná o případy schválení poskytnutí služby a následná intervence státu, jež spadá pod rozhodnutí SPJ a SAJ nebo IPPJ, vysvětleno později). Ve všech ostatních případech přebírá péči o klienta soukromoprávní sektor (v sociálním systému hraje velkou roli, neboť na něj připadá téměř 4x více pracovníků než je tomu v případě státních sociálních služeb), jde tedy o celou řadu alternativních služeb poskytovaných na základě specifikace klientova problému.

Roku 1991 vytváří francouzská komunita dekret, který přebírá a rozšiřuje z velké části ustanovení ze zákona z roku 1912 a 1965 (týkající se ochrany dětí a mládeže). Zákon pojednává o právech a zájmech mládeže, vyzdvihuje význam prevence a důležitost práce s rodinným systémem, definuje podobu specializované péče mladistvým v případě AMO, ostatních specializovaných služeb i služeb ve výchovném sektoru, ruku v ruce s tím i podobu služeb veřejných.

V sektoru sociálních služeb jde o zákon stěžejní. I samotný dekret byl parlamentem francouzské komunity novelizován v roce 1999, nejnovější verze byla přijata letos v březnu. Mezi sociálními pracovníky největší rozruch vzbudila ta část, jež se vztahuje k ohlašovací povinnosti. Podle této novely totiž má sociální pracovník, působící v některém z nízkoprahových zařízení pro děti a mládež (AMO - Belgie), povinnost poskytovat osobní informace o klientovi (která služba byla poskytnuta, zda je klient ještě v péči, apod.) jakékoli instanci (původně šlo o neformální předávání informací mezi jednotlivými AMO, dle novely zákona patří mezi zahrnuté instance např. i školské zařízení). Šlo o poměrně velkou změnu z pohledu AMO, jako v podstatě jediné nízkoprahové služby pro děti a mládež v sociálním systému, především proto, že se toto ustanovení dostalo do rozporu s původním zněním, a navíc, a to především, se samotným základním principem, na němž AMO fungují, tedy na důvěryhodnosti a právu klienta na zachování anonymity.

Výše zmiňovaný dekret, mimo jiné, ustanovuje pro každý obvod (celkem 13 ve francouzské komunitě) jednu pobočku „Služba pomoci mládeži“ (SAJ, Service d'aide á la jeunesse) a jednu „Službu právní ochrany“ (SPJ, Service de la protection de la jeunesse). SAJ nebo SPJ fungují jako přestupní stanice mezi první (státní) a druhou (privátní) skupinou sociálních služeb, jsou vstupními dveřmi ke specializovaným službám. S mladistvými a jejich rodinami hodnotí individuální potřeby a s tím nutnost intervence některé ze specializovaných služeb. V podstatě se jedná o službu podobnou CPAS, jen s tím rozdílem, že je věnována pomoci dětem a mládeži jakožto společenské skupiny, k níž je potřeba jiného přístupu, a která má pro společnost velký význam.

SAJ spadá pod Radu pomoci mládeži a skládá se ze sekce administrativní, sociální a sekce obecné prevence. Tato služba intervnuje jak na požadavek klienta, tak zejména na popud jiných, externích služeb či autorit. Naopak SPJ má na starost Ředitelství pomoci mládeži, její součástí je pouze oddělení sociální a

administrativní, a uplatňuje se v případě, že rodina či klient nechce využít služby nabídnuté SAJ, a zároveň jde o případ spadající pod kompetence Soudu pro mládež (podobnost s našim kurátorstvím). SPJ uvádí do chodu právě jeho rozhodnutí (např. jde-li o delikventní mladistvé ve smyslu doprovázení, zajištění bezpečného výkonu trestu, odkazuje na potřebné specializované služby).

V případě těch mladistvých, kteří mají být potrestáni za nějaký přestupek či trestný čin, se o slovo hlásí tzv. IPPJ (Státní služby ochrany mládeže), které se dělí na pět typů, jde o uzavřená či otevřená oddělení (pouze 1 z nich dívčí), v nichž jsou klienti na určitou předem stanovenou dobu ve výchovném a pedagogickém programu určeném právě delikventní mládeži.

Jedinou výjimku mezi specializovanými službami tvoří AMO, které jako "nízkoprahová" služba, byť spadá do stejné skupiny, je přístupná veřejnosti bez podmínek vstupu, tudíž není potřeba ‚vstupního pohovoru‘ SAJ či SPJ.

O službě AMO se podrobněji rozvádím v kapitole určené péči o mládež. Dalšími specializovanými službami (na které je odkazováno právě skrze SPJ a SAJ), spadajícími pod orgán Pomoci mládeži ve francouzské komunitě, jsou následující:

Služby pomoci a výchovné intervence (S.A.I.E, ubytování nebo terénní práce v klientově přirozeném prostředí – mediace s rodinou)

Denní centra (zajišťují péči o mladé v denních i nočních hodinách, a jednou z aktivit může být i terénní sociální práce v jejich rodinném prostředí)

Výchovně zaměřená centra (sociální, výchovný i psychologický doprovod klientovi jeho rodině, zajišťuje chráněné bydlení i terénní práci v přirozeném sociálním a rodinném klientově prostředí)

Krizová centra poskytují krizovou intervenci 24/24 mládeži v krizi, až po dobu 20 dní

Centra první pomoci (pomoc a poskytnutí chráněného bydlení mládeži přicházející především z krizových center)

Centrum pozorování a orientace (zaměřuje se na děti s poruchami chování)

Státní instituce ochrany mládeže a Služby filantropické a výchovné prevence (obě služby spadají pod mandát Soudu mládeže, zajišťují následnou péči o děti mladší 12 let, jež spáchaly jakýkoli přestupek či trestný čin, konkrétně skrze mediaci nebo preventivní opatření zahrnující alternativní plnění trestu (nedobrovolné práce), a práci s rodinou klienta).

2.3. Terénní programy

Kromě AMO (v našem pojetí nízkoprahová služba pro děti a mládež), se v sociálním systému Belgie setkáme s velmi malým počtem čistě terénních programů, v drtivé většině (jak jsem popsala výše) se terénní sociální práce objevuje jako vedlejší činnost, jako alternativa poskytování sociálních služeb (ať už v soukromém, či státním sektoru). Dohledala jsem se následujících programů, v nichž hraje práce v terénu primární roli, nehledě na to, na jakou sociální skupinu se zaměřují.

Le SAMU social de Bruxelles

Služba je obdobou našeho o.s. Naděje. V belgickém pojetí jde o původní CASU (Centre d'action social d'urgence, volně přeloženo Centrum krizové sociální pomoci, v našem pojetí krizové centrum), v současnosti je registrováno jako ASBL. Vzniklo za pomoci CPAS bruselského regionu a některých soukromých a zdravotnických zařízení jako odpověď na nedostačující pokrytí péče o osoby bez přístřeší doposud existujícími službami. Příkladem bylo obdobná sociální služba existující v Paříži (jak francouzská, tak belgická odnož organizace SAMU, je součástí mezinárodní platformy SAMU International)

Hlavními činnostmi organizace jsou: permanentní telefonická krizová linka (tzv. zelená linka), azylové ubytování (dětem, dospělým, pro muže, ženy i rodiny s jedním rodičem, vyhrazeno 110 lůžek, zahrnuje hygienický servis, lékařskou péči, zařízení jsou velmi dobře vybavená), psychosociální poradenství (součástí širšího týmu 2 advokáti zajišťující právní poradenství), několikrát v týdnu dochází externí obvodní lékaři nebo dobrovolníci z ONG (nevládní organizace Medecins du Monde, "Světoví lékaři", volný překlad).

Mezi nárazové akce SAMU patří tzv. sezónní projekty (např. na zimní období). Pro účely mé práce jsou nejpodstatnější tzv. maraudes (coś jako pochůzky), tedy typické označení terénní sociální práce.

Terénní tým je složen ze sociálního asistenta, zdravotníka, nově je jeho součástí i psycholog (zaměřený na komunikaci s lidmi s poruchami osobnosti, s určitými psychopatologickými rysy, zejména pak na ty, kteří jsou nejvíce vyloučeni a neví se o nich).

Práce v terénu má za cíl především zajištění primární lékařské péče, navázání kontaktu a pravidelný monitoring situace na ulici prostřednictvím návštěv míst s nejvyšší fluktuací cílové skupiny, pomoc klientovi zhodnotit jeho potřeby a zajistit buď okamžitou nárazovou péči, nebo jej napojit na jinou specializovanější sociální službu (státní služby jako nemocnice, apod.), případně nasměrovat klienty na azylové centrum organizace. Podobně, jako v případě ostatních terénních programů, i v tomto případě je základním posláním terénních týmů zkontaktování klientů, kteří sami do krizového centra nepřijdou.

Diogenes

Tato organizace je jednou z členských soukromoprávních sociálních služeb sdružených pod ASBL A.M.A (Organizace azylových domů a krizových center zaměřených na osoby bez přístřeší v nejširším smyslu slova, tedy i rodiny, děti, ...) pro frankofonní část Belgie. Z celkového počtu (poměrně velké množství) azylových domů, respektive organizací poskytujících kompletní péči v rámci azylových služeb, jediná tato se věnuje čistě terénní sociální práci, nabízí své

služby přímo v přirozeném prostředí klientely, bez využití nějakého pevnějšího zázemí.

Primárně se věnuje poskytování základního informačního servisu cílové skupině, zejména pak ohledně nabídky dalších sociálních služeb (kontakty na azylová a krizová centra, apod.), pomáhá je zvolit a vyhledat, a popřípadě na ně své klienty napojuje, vypomáhá s administrativou. Jednou ze specializací sdružení je terénní práce s romskou menšinou ve frankofonní oblasti (kulturní mediace, skolarizace romských dětí, sociální služby). Dále se organizace věnuje i komunitním projektům, mezi ty poslední patří projekt soužití obyvatel dané lokality s osobami bez přístřeší, kdy obyvatelé významně participovali na realizaci projektu, další projekty se zaměřovaly na mediaci konfliktu mezi oběma skupinami obyvatel, monitoring dostupnosti azylového ubytování osobám bez přístřeší v Bruselu, projekt s ex-bezdomovci ubytovanými v provizorním bydlení (Buddy), psychoterapeutický projekt Hermes.

Mouvement du NID (Pohyb NID)

Zařízení existuje již poměrně dlouho, a orientuje se na problematiku prostituce, tedy na její sociální i kulturní aspekty, a především potom na prevenci, individuální pomoc uživatelům v celé řadě oblastí (zdraví, administrativní a právní poradenství, ubytování, vzdělání, apod.). Servis je kompletován psychologickou pomocí a permanentní přítomností v terénu. V současnosti pracuje s více než 5000 osobami ročně, a je určena všem typologiím (nehledě na sexuální orientaci, národnost, apod.).

Organizace spolupracuje s celou řadou dalších aktérů v celé problematice, na národní i mezinárodní úrovni, včetně religiózních celků. Pokouší se o sensibilizaci veřejnosti právě skrze projekty realizované ve spolupráci s dalšími partnery, do jisté míry se angažuje i v oblasti lobbingu. V oblasti prevence se zaměřuje na programy pro mládež (vztahy mezi chlapci a dívkami, respekt, sexuální výchova)

Práce v terénu patří v případě této organizace spíše k vedlejším činnostem a není tak intenzivní jako u následující služby, nicméně zůstává hlavním spojením s klientelou (celé zaměření se dá v mnohém přirovnat k činnosti neziskové organizace Rozkoš bez rizika, jen s tím rozdílem, že Rozkoš bez rizika se angažuje více v terénu, nežli v prosazování lidských práv obecně, a lobování za zlepšení společenského a politického kontextu prostituce).

ICAR

Tato sociální služba (asociace ASBL) se věnuje streetworku už mnohem více, je jednou z mála služeb, kde se setkáme s terénem jako s principiálním prostředím poskytování pomoci. Icar má sídlo v Liege a pobočku v Charleroi, nejde tedy, jako je tomu v případě ostatních služeb, o bruselský region, nýbrž o širší valonskou oblast.

V rámci terénní sociální práce poskytují sociální pracovníci veškeré poradenství, tedy především psychosociální pomoc, pomoc při administrativních úkonech a poskytnutí zdravotní péče (očkování a kompletní preventivní prohlídky). Mezi nedávno rozběhnuté projekty patří projekt práce s mladými prostitutky (dvakrát týdně odpoledne přítomnost dvou pracovníků v terénu, jde o pobočku v Liege). V Charleroi se práce zaměřuje víceméně na ženy (přítomnost v terénu zajištěna 4x v týdnu, vždy ve večerních hodinách). V obou případech se jedná o pravidelný kontakt s uživateli, vedlejší činností je i práce s drogově závislými, prostituujícími se, uživateli, a to v obou oblastech, kde Icar působí.

Sdružení Icar je, co se týče streetworku samotného, Rozkoši bez rizika blíže.

V oblasti prostituce v Belgii je v současnosti horkým tématem trestní stíhání klientů prostituce, obě organizace se v této otázce poměrně čile angažují, jak prostřednictvím medií, tak i na politické úrovni. Právě v Norsku byl nedávno přijat zákon zaměřený v tomto

smyslu, určený k ochraně ženských, a především potom lidských, práv, v oblasti prostituce.

Dalšími organizacemi orientujícími se na prostituci přímo v terénu, jsou EspaceP (<http://www.espacep.be/>), Le projet Rousseau (<http://public.guidesocial.be/associations/fiche.php?id=16416>), L'entre 2 asbl (<http://www.entre2.org/presentation.html>). U všech těchto sociálních služeb se setkáme s terénní sociální prací (pravidelnými návštěvami na ulici, v barech a nočních klubech, v místech nejvyšší fluktuace prostituce, apod.) jako s jednou z hlavních činností, skrze níž poskytují uživatelům kompletní servis nejčastěji v podobě zdravotních prohlídek (včetně gynekologických a očkování), psychosociální a informační poradenství. A v neposlední řadě, prostřednictvím práce v přirozeném prostředí klienta, monitorují stav a celkovou problematiku, a mohou tak přispívat ke zlepšování životních podmínek svých uživatelů, i celkově ovlivňovat problematiku prostituce na vyšší úrovni (publikace, zákonná opatření, metodiky, preventivní programy).

3. Shrnutí výsledků komparace stavu terénní sociální práce v Belgii a v ČR

3.1. Kořeny terénní sociální práce

Počátky moderní terénní sociální práce nejsou jasně vymezeny, většina názorů se přiklání k počátkům první poloviny 20.stol. Prvními alarmujícími důkazy o nutnosti posunout se blíže klientovi byl poměrně rychlý nárůst počtu pouličních gangů dětí a mládeže v amerických velkoměstech, kterým dosavadní systém sociálních rezidenčních či nemobilních služeb nevyhovoval. Právě na tuto problematiku se zaměřila studie o kriminalitě a skupinové delikvenci sociálně vyloučených mladistvých, publikovaná dvěma významnými americkými sociology v Chicagu, kde se fenomén pouličních gangů objevil jako první. Výzkum poukázal na fakt, že tradiční, doposud používané metody klasických sociálních služeb institucionálního charakteru, nestačí rychlému vývoji společnosti, a že je zapotřebí pomáhajících profesionálů přímo v terénu, v přirozeném prostředí problémových mladistvých. Tito profesionálové měli být schopni navazovat kontakty a udržovat konstruktivní vztahy s těmi nejhůře dostupnými. Výzkumy se vyjadřují ve smyslu, že složení klientely i její samotné potřeby, se mění v důsledku společenských procesů, jakými jsou migrace, globalizace, celkové směřování společnosti k individualismu apod., a že není možné úspěšně řešit tuto problematiku jinak nežli tím, že impulsy k realizaci sociálních projektů a k vytváření sociálních programů budou vycházet od osob, jichž se týkají, na něž jsou zaměřeny, nebo z jejich přirozeného prostředí. O několik let později, Alinski potvrzuje toto tvrzení ve své publikaci Manuál animátora, který až do dneška zůstává pro většinu terénních sociálních pracovníků vzorovou referencí (Edwin de Boeve, interní materiály Dynamo International).

Zprvu se pozornost terénní sociální práce zaměřovala především na již zmíněné pouliční gangy mladistvých, velmi záhy i na práci

s drogově závislými, v obou případech především na prevenci rizikového chování a snížení negativních dopadů tohoto chování na společnost. Postupně se začalo pracovat i s dalšími cílovými skupinami, hooligans, prostituce, mladí delikventi, rizikové děti a mládež, kteří trávili většinu času na ulici, nebo kteří (v některých částech světa zejména) na ulici žijí.

Do Evropy začala terénní sociální práce pronikat v 60. letech minulého století, a od té doby až do současnosti se v mnoha státech etablovala, ačkoli ne vždy je její definice jasná a přehledná. Mezi průkopnické oblasti, kde byly realizovány první terénní projekty, patří Bretagne, Holandsko, Francie, Německo, Norsko a Švýcarsko. Zachytit přesněji počátky terénní sociální práce a její raný vývoj v Evropě je složité. Cílovou skupinou byly, až na vzácné výjimky, osoby izolované, v našem slovníku šlo o ‚osoby sociálně vyloučené‘, pomoc byla poskytována spíše neorganizovaně a individuálně dle potřeby.

V současnosti se jeví streetwork v Evropě, v porovnání s několika desítkami let zpět, zajímavěji. Zejména se postupně zlepšuje vnímání politickými představiteli a veřejností. Díky tomu je o něco snazší realizovat terénní programy, zlepšila se finanční situace streetworku obecně. Spektrum cílových skupin, i činnosti samotné, se rozšířilo na téměř všechny společenské rizikové skupiny (viz následující kapitoly).

Jak jsem již zmínila, stále ještě se většinou v Belgii, u nás i v ostatních evropských zemích, setkáváme se sloučením rezidenční formy sociální práce a terénními programy v jedné organizaci, někdy dokonce ani není zastoupena pozice terénního sociálního pracovníka, nýbrž sociální pracovníci nebo pracovníci v sociálních službách v terénu fungují pouze částečně a pracují s klientelou, kterou znají ze svých zařízení či klubů.

Streetwork je definován poměrně limitovaně, buď skrze lokální dimenzi nebo jako subjekt individuální pomoci. Přitom jde napříč třem základním přístupům sociální práce: kolektivní, komunitní a individuální

(toto je rozdělení, jak jej vnímá Edwin de Boeve, jeden z hlavních průkopníků terénní sociální práce v Belgii v současnosti, koordinátor mezinárodního metodologického průvodce terénní sociální prací v projektu Progres, ale domnívám se, že se shoduje s celkovým přístupem a vnímáním streetworku).

Individuální pomoc představuje konfrontaci s mnoha problémy osobního života jednotlivce, komunitní a kolektivní potom pracuje se skupinami, přičemž jeden přístup nevyklučuje druhý (práce s klientem, který je zapojen v rámci intervence do skupinových aktivit, komunitní projekty, skrze něž se k nám dostanou zakázky jednotlivců, kteří se díky němu o službě dozví). V případě komunitní a kolektivní práce jsou problémy, s nimiž se terénní pracovníci potýkají, předkládány jako problematiky, jež by měly být řešeny celospolečensky, na něž by se měla zaměřit politická složka i pozornost veřejnosti. Skupinové aktivity a komunitní projekty využívají skupinové dynamiky, principů sociálního učení, mají za cíl posilovat občanskou soudržnost obyvatel a vzájemnou solidaritu. Témata komunitních projektů jsou pestrá, od artistických (divadlo, výstavy), až po ekologické (třídění odpadu, ochrana životního prostředí ve městech, apod.).

Zde můžeme sledovat rozdíl v idealistickém vnímání terénní sociální práce v belgickém království a v naší zemi. V Belgii se odborníci většinou vyjadřují ve smyslu trojího zaměření, tedy i na komunitní, širší záběr terénního programu, zatímco u nás se spíše orientujeme na komplexní individuální práci s klientem, jeho doprovázení a preventivní funkci terénní služby.

Zajímavé je také porovnání historického vývoje streetworku v Belgii a v ČR. Do velké míry se ve svém centrálním zaměření obě země shodují, největší pozornost je věnována péči o rodinu a její členy, zejména potom děti a mladistvé, velký důraz je kladen na prevenci patologických jevů u mladší generace. A přitom se ve své historickém vývoji značně liší. U nás byl sociální systém po desítky let ovlivněn

komunistickými ideologiemi, terénní práci zůstaly hranice zavřené až do pádu režimu, a tudíž vše zajišťovaly příslušné instituce a alternativní přístupy se ke slovu nedostaly. Do Belgie se ale streetwork dostal o několik let rychleji a očekávalo by se tak, že bude mít značný náskok. Komparací sociálního systému a definicí terénní sociální práce skrze legislativu obou zemí ale usuzuji spíše na opak.

3.2. Základní principy terénní sociální práce v Belgii a v ČR

Tato kapitola má být kapitolou komparativní, alespoň do takové míry, do jaké mi to umožní výsledky popisu postavení terénní sociální práce v české Republice a v Belgii, na základě dostupných materiálů. Pokouším se o porovnání v oblasti legislativní, systémové, týkající se nabídky sociálních služeb.

Na samotný závěr představuji, dle mého poměrně zajímavý projekt, na jehož konci byla publikace Mezinárodního metodologického průvodce terénní sociální prací (Le guide de méthodologie du travail de rue, www.travail-de-rue.be nebo interní materiály Dynamo International, zatím ještě pouze ve francouzské a anglické verzi). Domnívám se, že má svůj smysl podívat se na streetwork komplexněji, základní znaky jsou společné většině zemí.

Terénní sociální práce (nebo také kontaktní práce v užším smyslu slova, „travail de rue“ tedy „práce ulice“, „le travail hors-murs“ - práce ‚mimo zdi, za zdmi‘) je poměrně moderním fenoménem posledních několika desetiletí. V Belgii i v Čechách je charakterizována (jako v řadě zemí po celém světě) jako metoda sociální práce, která, jak je již i z většiny cizojazyčných názvů patrné, má své místo v terénu. Právě v tom spočívá její nejvýraznější specifikum v porovnání s ostatními metodami a přístupy sociální práce. Uplatnění nachází v řadě oblastí, kam nedosáhnou institucionální (ať už standardní nebo nízkoprahové) sociální služby, kde je však intervence pomáhajícího

profesionála zapotřebí. Ve většině případů vznikala sekundárně jako metoda sociální práce, je tedy stále v procesu odlučování a vymezování se vůči nim. Obě hodnocené země se s tímto procesem potýkají po svém, v rozdílném tempu. Snahou je (v celosvětovém měřítku stejně jako v porovnávaných zemích), aby se streetwork začal uplatňovat jako samostatný přístup terénní sociální práce se všemi náležitostmi (odpovídající legislativní zakotvení, možnosti financování, metodologie, etický kodex, apod.).

Hlavním posláním terénní sociální práce je sociální prevence (celá řada aktivit směřujících k prevenci sociálně patologických jevů v celé jejich šíři – prevence šíření infekčních nemocí, prevence kriminality, prevence drogové závislosti u víkendových uživatelů, apod.). Jde o mobilní, flexibilní, vyhledávací a do velké míry doprovodný a podpůrný přístup sociální práce.

Pokud v případě terénní sociální práce mluvíme o intervenci, jde především o základní sociální a právní poradenství, podporu a pomoc při řešení akutních krizových situací. Terénní sociální pracovník zprostředkovává klientovi další dostupné služby, intervenuje v rámci rodiny (zejména v případě dětí a mladistvých, či drogových uživatelů) i bližšího okolí. Nicméně většina publikací vyzdvihuje spíše preventivní funkci terénní sociální práce, nežli tu intervenční. A jak konstatuji v následující podkapitole, jak intervenční, tak prevenční služba je v belgickém kontextu v drtivé většině případů okleštěnější, a velmi často poskytuje jen ten nejzákladnější servis. A, zejména v případě klasické terénní služby AMO či krizových center pomoci, je důraz kladen více na prevenci.

3.2.1. Terminologie

L'asistent social (sociální asistent, ekvivalentem v českém pojetí je sociální pracovník)

Sociální asistent, v belgickém pojetí, je pomáhající profesionál, jehož posláním je pomáhat jednotlivcům, rodinám nebo skupinám v obtížných životních situacích k sociálnímu začleňování a ke zlepšení životních podmínek, podpora jejich autonomie. Sociální asistent naslouchá, podporuje, doprovází, radí a orientuje své klienty v souladu s jejich potřebami a požadavky (internetová podoba části zákona věnované pozici sociálního asistenta, viz použitá literatura, volný překlad). Jeho práce do velké míry závisí na vytvoření vztahu, který jej významně determinuje, a na metodologii, jež mu pomáhá kvalitně analyzovat požadavky, uvést do chodu ‚akční plán‘ a hodnotit svou intervenci.

Povinnosti sociálního asistenta dle Deontologického kódu sociálních asistentů (závazný oficiální dokument definující základní povinnosti sociálního asistenta jako stěžejní profese sociálního sektoru, jeho postavení v rámci profesionálního týmu, práci s osobními údaji klienta, jeho právo neinformovat další instance, pokud se tak rozhodne, apod.) jsou „pomoci každému najít své místo a uplatnění ve společnosti, prodlužovat životnost a aktivitu organismů, a zkvalitňovat danou službu, čímž se podílí na zlepšení fungování sociálních struktur jako celku“.

Podobně, jako náš sociální pracovník, má sociální asistent poměrně široké spektrum kompetencí, spolupracuje zcela běžně s celou řadou dalších služeb napříč celým sociálním systémem, jeho vzdělání je proto eklektické, zahrnuje humanitní i lékařské vědy, stejně jako právo či politiku i metodologické zázemí intervence. Jeho znalosti musí být všestranné a neustále obnovované.

Důležitý rozdíl mezi pojetím sociálního pracovníka (travailleur social) a sociálního asistenta (l'asistent social) je v tom, že například v případě AMO jsou ve většině případů sociální asistenti finančně hodnoceni jinak, lépe než ostatní pracovníci, k výkonu profese je vyžadován bakalářský diplom (bachelor professionnalisant), jde o post určený pouze těm, kteří mají odpovídající kvalifikaci (tedy žádaný bakalářský titul, jako jediná profese v sociálních službách má

ochrannou známku – deontologický kód, a například sociální asistenti v sektoru pomoci mládeži mají dokonce specifický kód). Naopak sociálním pracovníkem, jak jej chápe belgický systém, jsou v podstatě všichni ostatní pracovníci v sociálních službách, jde o pozici velmi obecnou (interní materiály Dynamo International, volný překlad).

S pozicí sociálního asistenta se můžeme setkat jak ve státním (některé pozice jsou určeny výhradně sociálním asistentům, zejména ve veřejné správě, Psycho-Medico-sociální centra, Služba pomoci mládeži, Servis právní ochrany, Služba pomoci v otevřeném prostředí (AMO), centrum pomoci odsouzeným, uzavřená centra, vězení), tak v soukromém sektoru, i v libovolné, ne čistě, sociální instituci, v různých doménách (v pozici manažera lidských zdrojů, apod.)

Sociální pracovník

Dle zákona o sociálních službách §109 a §110 sociální pracovník vykonává cituji ‚sociální šetření, zabezpečuje sociální agendy včetně řešení sociálně právních problémů v zařízeních poskytujících služby sociální péče, sociálně právní poradenství, analytickou, metodickou a koncepční činnost v sociální oblasti, odborné činnosti v zařízeních poskytujících služby sociální prevence, depistážní činnost, poskytování krizové pomoci, sociální poradenství a sociální rehabilitace‘.

3.2.2. Práce v terénu a terénní programy

Jak jsem již zmínila, pracovním prostředím není, jako je tomu v případě ostatních sociálních služeb, sídlo organizace, státní instituce (dětský domov, domov důchodců, léčebny či vězení), a mluvíme-li o čisté terénní sociální práci, ani nízkoprahové kluby pro děti a mládež či kontaktní centra.

Terénní programy by, v ideálním případě, měly existovat samostatně, odděleně od jakýchkoli institucionálních sociálních služeb. Těžištěm terénní sociální práce je setkání a vytvoření vztahu s klientem v neinstitucionalizovaném prostředí, ať už zastřešeném či otevřeném,

kteřé je charakterizováno svou neformálností (místa s nejvyšší fluktuací potenciálních klientů – například drogová scéna, ženy nabízející placené sexuální služby, ulice a odlehlejší místa ve vyloučenějších částech měst či velkoměst – riziková mládež, práce s obyvateli sociálně vyloučených lokalit, díky mobilitě i možnost monitorovat situaci v okolních oblastech, v některých případech může pracovník navštívit klienta i přímo v jeho domácnosti).

Nicméně v praxi je tomu, jak ostatně dokládá i stručná analýza sociálních služeb v Belgii i u nás, většinou jinak. Terénní programy poskytují služby klientům v terénu, ale velmi často nefungují autonomně se svým vlastním zázemím (buď v podobě mobilní buňky nebo zcela bez pevného zázemí) v terénu. Streetworkeri (pokud má daná organizace pozici terénního sociálního pracovníka v týmu) většinou pracují střídavě v terénu a v instituci, klientela je více či méně totožná (kontaktní centra v místech dostupných uživateli, podobně jako nízkoprahové kluby pro děti a mládež, azylové domy a krizová centra v případě určitých sociálních služeb ve frankofonní komunitě).

I v koncepcích jednotlivých terénních programů najdeme hodně rozdílů, v závislosti na potřebách, životních normách i potenciálu cílové skupiny, prostředí, v němž je služba poskytována, apod. Jinak v terénu pracují Rozkoš bez rizika, jinak Drop-in a stejně tak rozdíly najdeme v zacílení terénních programů v pražském okrese a na Moravě a nebo v Bruselu či v menších valonských městech. Jinak tomu bude v případě terénní práce s drogovými uživateli, jinak, budou-li cílovou skupinou obyvatelé sociálně vyloučených lokalit. Některé terénní programy počítají s vybavenou dodávkou, tedy jakýmsi mobilním centrem, díky němuž je možné udržovat kontakt i s mimoměstskou klientelou, jiné mají čistě výměnné programy a základní poradenství přímo v inkriminovaných oblastech přímo na ulici.

Pokud bychom porovnávali belgické a české terénní programy, bude výsledek ovlivněn především faktem, že terénní programy, jak je chápe naše legislativa, se neobjevují ve stejné podobě v zákonech

belgických (alespoň ne ve frankofonní oblasti Belgie), nejsou dostatečně přesně definovány. Komparace tedy nemůže být založena na legislativě obou států, ale na celkovém posouzení nabídky sociálních služeb fungujících v terénu.

Z příkladů, které jsem zmínila v předchozích kapitolách, je patrné, že terénní programy v Belgii jsou v porovnání se situací u nás ve vývoji až za námi. Většina jich nabízí pouze základní informační servis, sociální poradenství, jejich hlavní činností je zkontaktování klienta v, pro standardními službami nedosažitelných lokalitách a jeho napojení na další, specializovanější nabídku služeb dle povrchnějšího zhodnocení jeho potřeb a možností. Mají tedy spíše funkci prostředníka mezi klientem a potřebnou sociální službou. V případě ČR jsou terénní programy samostatnější, mají svou vlastní klientelu, své prostředky, jejich nabídka je pestřejší a komplexnější, a také početnější, v porovnání s Belgií je jejich počet téměř třikrát vyšší.

3.2.3. Nízkoprahovost

Fakt, že ke kontaktu s klientem dochází v jeho přirozeném prostředí a je to pomáhající pracovník, kdo se snaží kontakt navázat, umožňuje dát o sobě a službě, kterou nabízím, vědět těm, kteří z nejrůznějších důvodů sami pomoc doposavad nevyhledali, ačkoli by byla určena právě jim. Právě mobilita, pružnost a obrácený směr interakce s klientem je dalším specifickým znakem terénní sociální práce, nepřijde-li Mohamed k hoře, musí hora k Mohamedovi, což ostatní méně mobilní sociální služby neumožňují (mnohdy i proto, že jejich klientela je odlišná, a intervence probíhá v jiném kontextu).

Terénní sociální práci velmi často úzce spojujeme s pojmem nízkoprahovost (v belgické legislativě ani v příslušných publikacích se neobjevuje žádný pojem, který by se dal přeložit jako nízkoprahovost, nicméně principiálně mu odpovídá), která je jejím základním stavebním kamenem a také hlavním principem, na němž fungují nízkoprahové

sociální služby, k nimž má svou podstatou streetwork ze všech typů sociálních služeb nejbliže (opět se v tomto případě chytám spíše českých nežli belgických publikací, nicméně např. dle mezinárodního metodologického průvodce, který hraje v autonomizaci terénní sociální práci v Belgii roli, se to, co si představujeme u nás pod pojmem nízkoprahovost, dá vztáhnout na obě země). Pro výstižnou charakteristiku jsem si na pomoc vzala příručku Kontaktní práce, respektive jednu z jejích kapitol (Nízkoprahovost v praxi aneb jak pracovat s prahy, Aleš Herzog, Kontaktní práce, 2007), která se věnuje čistě pojmu nízkoprahovost v různých kontextech, a dále příručku Pojmosloví NZDM, která taktéž patří ke stěžejním příručkám. Jde tak trochu o českou specialitu, v jiných evropských zemích se na pojmu nízkoprahovost nebazíruje tak, jako u nás, je spíše opisován oklikou. Služby jsou chápány jako nízkoprahové, ale přímo s tímto pojmem se nepracuje (opět s odkazem na metodologického průvodce).

Nízkoprahovost je ‚specifickým rysem některých sociálních programů, reakcí na skutečnost, že se část z nich mívá s adresáty‘ (Herzog, 2007). Dle materiálu Pojmosloví NZDM, zahrnuje následující základní charakteristiky (uvádím naši definici důvodu absence vysvětlení pojmu v zahraničních pramenech, jak jsem uvedla výše, v zahraničí se na pojem nízkoprahovost nahlíží s menšími detaily víceméně stejně) :

- služba je poskytována anonymně, respektive není zapotřebí podrobnějších údajů o klientovi (terénní pracovník má mít k dispozici pouze ty informace o klientovi, které potřebuje k poskytnutí služby, zásadní je zachování mlčenlivosti; ta je definována belgickou a českou legislativou rozdílně)

- zaměření pozornosti na ty uživatele, kteří ‚nevyhledávají běžnou institucionalizovanou službu‘ (Herzog, 2006)

- odstranění veškerých možných bariér (finančních, sociálních, psychologických i technických), tedy ‚otevření dveří dokořán‘

- cíle poskytované služby jsou nastavovány flexibilně dle potřeb cílové skupiny nebo jednotlivých klientů (v případě terénní práce)

podstatné ‚ted‘ a tady‘, a aktuální stav a potřeby klienta), přizpůsobivost a pragmatičnost služby

- služba je poskytována v přirozeném prostředí klienta, tedy situována v jeho blízkosti tak, aby byla co nejvíce dostupná.

3.2.4. Metodologický průvodce

Ačkoli je terénní sociální práce ve světě poměrně pestrá, a každá země se s tímto přístupem potýká po svém, myslím, že se dají výše uvedené charakteristiky použít k popisu streetworku obecně (byť využívám převážně našich publikací a definic utvářených v našem společenském kontextu). Právě proto bych se ráda zmínila o mezinárodním průvodci terénní sociální práce (*Le guide de méthodologie du travail de rue*), který pod vedením mezinárodní nevládní organizace *Dynamo International* dostal svou finální podobu v listopadu loňského roku. Je snahou sjednotit její obraz napříč světem. Do projektu *Progres*, finančně podporovaného Evropskou komisí a frankofonní komunitou v Belgii, se v průběhu čtyř let zapojilo celkem 31 států z Evropy, Jižní Ameriky a Afriky. V rámci několika mezinárodních workshopů, i prostřednictvím národních a regionálních setkání terénních sociálních pracovníků jednotlivých členských států, se postupně podařilo vymezit základní principy a pilíře streetworku, nehledě na kulturní, politický a společenský kontext, stejně jako potřeby pomáhajících profesionálů, etická dilemata a možnosti dalšího rozvoje terénní sociální práce. V materiálu nejde o komparaci, nýbrž o ucelený sumář základních znaků terénní sociální práce a pozice pomáhající profesionála, jak by byl nejobecněji vnímán, nehledě na kontext, v jakém se v rámci své profese pohybuje.

Výsledky několikaleté, především týmové práce, mají, dle mého, velkou vypovídající hodnotu, vzhledem k tomu, že se na tvorbě průvodce podílela celá řada odborníků – terénních sociálních pracovníků. Nicméně faktem je, že streetwork je zřejmě do velké míry

ovlivněn celkovým společenským, kulturním a politickým klimatem, i historickým vývojem každé země zvlášť.

Metodologický průvodce je k dispozici pro Českou Republiku v elektronické podobě na internetových stránkách organizace Dynamo International www.travail-de-rue.org, v jiné jazykové verzi než ve francouzštině je k dohledání i na webech některých členských organizací jiných států.

3.2.5. Cílové skupiny

Cílové skupiny terénní sociální práce jsou mnohdy totožné se skupinami ostatních, rezidenčních, sociálních služeb. Pokud bychom se podívali blíže na ty z nich, s nimiž pracují přímo terénní programy jak belgických, tak českých organizací, vyšla by nám přibližná shoda (nejčastěji jsou cílovou skupinou v obou zemích osoby bez přístřeší, děti a mladiství, a to i v rámci rodiny, osoby poskytující placené sexuální služby a osoby užívající návykové a omamné látky – v tomto případě se liší typologie užívaných látek, u nás z lehkých drog převažuje marihuana, nad hašišem rozšířenějším v Belgii).

Česko využívá terénní práci více v případě osob ze sociálně vyloučených lokalit nebo osob, které jsou vzhledem ke své životní situaci sociálním vyloučením ohroženy (v několika posledních letech alarmující exkluze více či méně nepřizpůsobivých obyvatel, především z řad romské komunity, jejich kumulace na okrajích větších a středních měst, kde jsou veškeré služby hůře dostupné, kde se zároveň s nimi kumulují nežádoucí negativní společenské jevy jako chudoba, nezaměstnanost, špatné hygienické podmínky, kriminalita, závislosti, lichva). V Belgii se s jevem sociálního vyloučení, jak ho známe u nás, setkáme méně často, respektive pokud k vyloučení dochází, jde o marocké komunity, nebo jiné převažující menšiny, ve větších městech, které se separují ve svých čtvrtích (tedy ne mimo aglomeraci), a většinou jde o vyloučení spíše společenské, než o nedostupnost služeb, špatnou hygienu či nevyhovující životní podmínky. Vyloučení je

patrné spíše v tom ohledu, že obyvatelé těchto uzavřenějších komunit nemají dostatečný kontakt s většinou společnosti a často o kontakt s ní ani nestojí.

Všeobecně se v důsledku fenoménu migrace i v mnoha dalších zemích obrací pozornost terénní práce, v západní Evropě již delší dobu, právě na problematiku migrantů či uprchlíků. A ruku v ruce s tím i na problematiku etnických menšin, které často, byť ne vždy, jsou obyvateli právě oněch vyloučených oblastí. Právě tady je mnoho potenciálních uživatelů, kteří jsou velmi těžko dosažitelní pro běžné sociální služby, a je to terénní sociální pracovník, který má největší šanci se k nim dostat blíže, implikovat preventivní opatření a intervenovat.

Mezi cílové skupiny, kterým se v současnosti začíná terénní práce věnovat více, patří skupiny specifické, nepatřící většinou do centra zájmu běžných sociálních služeb, např. hooligans, graffiti.

V mnoha případech se setkáváme s prolínáním dvou a více hlavních znaků té které cílové skupiny (uživatelé drog jako osoby bez přístřeší, prostitute v kombinaci s užíváním návykových látek, děti ulice velmi často nabízející sexuální služby závislé na drogách v pozici bezdomovců).

3.2.6. Streetwork v mimoevropském kontextu

Zejména v zemích afrického, jihoamerického a asijského kontinentu (poměrně čilá spolupráce s neziskovými a mezinárodními organizacemi v Belgii, podobně jako ve Francii, Velké Británii, apod.) je pak streetwork zaměřen kromě jiného především na práci s dětmi ulice (dětmi pracujícími, sirotky, na obchod s dětmi, mladistvými či s lidmi obecně) apod. V tomto případě je terénní práce skutečně téměř výhradně prací v terénu (pokud má organizace k dispozici nějaké zázemí, materiály všeho druhu či možnosti využití nějakých

navazujících sociálních služeb, je tomu tak většinou především díky zahraniční spolupráci, finančním a jiným zdrojům pomoci zvenčí).

V rámci své stáže jsem se dostala do kontaktu s několika terénními sociálními pracovníky z vybraných afrických zemí (Burkina Faso, Senegal, Kongo), a zdá se, že terénní sociální práce v těchto státech je, i přes svůj velký význam, skutečně značně přehlížená, chybí možnost vzdělávání či supervize streetworkerů, velmi často jediným zdrojem informací je sám terén nebo vzdělávací programy dotované evropskými státy, přičemž jen zlomek z nich se koná přímo v místě. Absolutně není dostatek azylových prostor pro klienty, kterými jsou velmi často malé děti bez jakéhokoli zázemí, materiál k primární, sekundární a především terciární prevenci pohlavně přenosných a infekčních nemocí, užívání návykových látek. Velkou překážkou je fakt, že i sama společnost, tedy její vlastní kulturní normy a tradice, se staví proti. Děti jsou tak v ohrožení nejen celou řadou negativních sociálně patologických jevů, ale i ze strany svých sousedů, vystavení pronásledování policie, jsou předmětem zájmu obchodníků s bílým masem, apod.

4. Specifika terénní sociální práce s dětmi a mládeží v ČR a v Belgii

V této kapitole bych se ráda podělila o svou zkušenost s terénní sociální prací v hlavním městě Belgie, kterého jsem měla možnost se zúčastnit po dobu jednoho roku v rámci programu Evropská dobrovolná služba. Pokusím se popsat lépe jednotlivé sociální projekty a služby, se kterými jsem se dostala do osobního kontaktu, samotný projekt, v němž jsem zastávala pozici zahraničního dobrovolníka – stážisty.

V první řadě je, myslím, důležité popsat typy služeb nabízených dětem a mládeži, tedy v krátkosti se pozastavit nad pojmy označujícími nízkoprahovou službu typickou pro Belgii, stejně jako charakter této služby u nás.

4.1. Terminologie

ASBL neboli L'association sans le but lucratif

´Asociace bez lukrativního cíle´, tedy organizace, které nijak ze své činnosti neprofitují, obdoba našich neziskových organizací. Velké množství sociálních služeb soukromého sektoru jsou členy ASBL, tedy patří de větších celků, které organizují např. setkávání mezi organizacemi stejného zaměření, vzdělávání, apod. Do ASBL mohou být sdruženy i AMO, otázku financování si však zajišťuje každá z členských organizací zvlášť. Protikladem je výše zmíněná veřejná služba CPAS (sociální služby veřejného sektoru, jejichž typy jsem uvedla v kapitole zabývající se popisem sociálního systému Belgie).

AMO neboli L'action au milieu ouvert

V doslovném překladu znamená ´akce v otevřeném prostředí´. Jde o model neziskové organizace, která se zaměřuje na práci s dětmi a mládeží (a v individuálních případech i s rodinou) a navazujícími sociálními službami. Jak jsem zmínila v kapitole věnované belgickému

sociálnímu systému, AMO tvoří výjimku mezi specializovanými službami, neboť nepodléhá souhlasu k poskytnutí služby Soudem pro Mládež ani SAP nebo SPJ (tedy správním orgánům), nýbrž zakázku dává mladistvý či dítě nebo jejich rodiny, osobně.

AMO je obdobou našich nízkoprahových služeb pro děti a mládež, zahrnuje v sobě velmi často (nehledě na to, do jaké míry se té které části věnuje) i práci komunitní (projekty podporující soudržnost, senzibilizující mládež a děti, často projekty mezi organizacemi) a terénní sociální práci (právě zde jde o spojení klasické sociální služby a terénních aktivit – pravidelná přítomnost v terénu, organizované výjezdy, tábory či aktivity v parcích či v lesoparcích, a zároveň aktivity v prostorách AMO). Zajímavé je, že původně byly AMO určeny všem, šlo o klasickou sociální službu, zatímco dnes je adresována především dětem mimo institucionální péči a jejich rodinám. AMO jsou definovány samostatně v zákoně, který byl již několikrát novelizován, naposledy letos v březnu (viz. Kapitola 3.)

AMO zahrnuje (dle příslušné vyhlášky) 3 typy preventivních činností:

Individuální pomoc

Sociální a výchovná, důraz klade na začlenění mladistvého v jeho přirozeném sociálním a rodinném prostředí, ve smyslu prevence dalšího propadu a zhoršování a degradace v kontextu tohoto prostředí. Hlavním cílem je individuální práce s dítětem či mladistvým na základě osobního plánování. Zákon nijak nedefinuje pojem individuální plánování a nestanovuje pravidla k individuálnímu vedení, o postupech se rozhodují pracovníci po poradě se svými kolegy nebo dle svého vlastního vědomí s vědomí a nejsou nijak jasně zakotveny ve spolupráci s klientem (byť se v průběhu individuální práce s ním další kroky konzultují).

Hlavními prostředky práce, jak je definuje zákon, jsou především naslouchání, doprovázení a podpora, orientace a sociálně-pedagogická

intervence ve všech oblastech (sociální, školní, rodinné, ekonomické a jiné pomoci).

Jde také o práci mediační mezi mladistvým a jeho rodinou. Stejně důležitá je i podpůrná práce, díky níž by se rodiče měli stávat zodpovědnějšími ve svém přístupu k dětem a k jejich nesnázím. Zákon se vyjadřuje v tom smyslu, že AMO má především funkci kontaktní, ve většině případů napojuje klienta na další sociální služby (soukromá či státní zařízení obecné či specializované pomoci) na základě zpracování jeho požadavků, potřeb a možností intervence. Nemá tedy apriori funkci intervenční, nýbrž je aktérem spíše na poli sociální prevence.

Služba je poskytována, jak jsem již zmínila, zcela zdarma, a je zachována mlčenlivost vzhledem k jakýmkoli jiným subjektům, jejíž zrušení je možné pouze za souhlasu a formálního požadavku mladistvého (nezmiňuji se o novele zákona a poměrně razantní změně, k jaké v ní došlo v oblasti ochrany osobních údajů, viz výše pojednání o příslušné legislativě). V neposlední řadě je důležité (stejně jako je tomu u našich nízkoprahových služeb) informování klienta o možnosti ukončit poskytování individuální pomoci, tedy obecně sociální služby.

Komunitní aktivity

Komunitní aktivity mají za cíl zlepšení sociálního životního prostředí mladistvých a dětí, globálně tímto reagovat na individuální problémy, a rozvíjet dynamiku sociální sítě a sociální komunikaci.

Hlavními principy jsou

- analýza požadavků individuální a kolektivní pomoci a nejrůznějších problematických okruhů
- analýza sociologických faktorů a dynamiky všech aktérů, kteří mají co do činění s problémy aktuálními pro daný terén, tedy politických, institucionálních, administrativních a sociálních
- zhodnocení problémů klientely dle jejích požadavků, týkající se dostupnosti, uživatelnosti a funkčnosti poskytovaných sociálních služeb i jiných infrastruktur v daném terénu.

Obecně by měly komunitní preventivní projekty reagovat a odpovídat svou strukturou a zaměřením na požadavky a vyjádření

mladistvých vztahujících se na všechny aktéry (politické, sociální, administrativní i z jiných asociací), je to odpověď na reakci klientely (Edwin de Boeve, interní dokumenty Dynamo International).

Kolektivní aktivity

Jde o kolektivní zpracování globálních a individuálních problémů klientely, o zvýšení sociálních kompetencí, apod. Společným znakem všech těchto kolektivních projektů je, že všechny jsou realizovány ve skupině.

Hlavní pozornost je věnována pedagogickému základu projektu, která má za cíl obnovit nebo rozvíjet dynamiku společenské solidarity a vedení mladistvých k zodpovědnosti vzhledem k vlastnímu životnímu prostředí.

Kolektivní nebo skupinové aktivity jsou velmi často tranzitorní, snahou je zprostředkovat klientům možnost dostat se blíže k existujícím strukturám, dát o nich vědět, anebo je skrze sociálně výchovné aktivity motivovat k jejich vytvoření. Právě proto je řada takto orientovaných projektů realizována ve spolupráci dvou a více podobně zaměřených organizací.

Nízkoprahové služby pro děti a mládež

Dle zákona 108/2006 Sb. jsou NZDM zařízení poskytující ambulantní, případně terénní sociální služby dětem a mladistvým ve věkovém rozmezí 6-26 let (tento typ služby je také v podstatě jediným, který je věkově omezen), jež jsou ohrožené společensky nežádoucími jevy. Podobně, jako je tomu u AMO v Belgii, i tento typ sociální služby má usilovat o zlepšení životních podmínek preventivními opatřeními, tedy předcházením či snižováním veškerých, především sociálních a zdravotních rizik, které souvisí s životním stylem cílové skupiny. Pracovníci nízkoprahových zařízení mají pomáhat lepší orientaci v sociálním prostředí a podporovat dítě či mladistvého aktivně se podílet na zlepšení své vlastní nepříznivé situace i k přebrání zodpovědnosti za své jednání.

Klient má právo zůstat, podobně jako je tomu v případě ostatních nízkoprahových sociálních služeb, v anonymitě. Základním principem je nízkoprahovost, pojem, na který odkazují čtenáře ke třetí kapitole.

Dle zmíněného zákona má tato sociální služba poskytovat následující základní činnosti, které jsou podrobněji rozvedeny v na zákon navazující vyhlášce (505/2006 Sb). Celkově jde o zajištění následujících úkonů, cituji:

- výchovné, vzdělávací a aktivizační činnosti (zajištění podmínek pro společensky přijatelné volnočasové aktivity, pracovní výchovná práce s dětmi, zajištění podmínek pro přiměřené vzdělávání, nácvik a upevňování motorických, psychických a sociálních schopností a dovedností)

- zprostředkování kontaktu se společenským prostředím (aktivity, jež mají umožňovat lepší orientaci ve vztazích odehrávajících se ve společenském prostředí

- sociálně terapeutické činnosti (socioterapie, jejímž cílem je rozvoj či udržení sociálních dovedností a schopností, které napomáhají sociálnímu začleňování klientů)

- pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a pomoc při obstarávání osobních záležitostí (pomoc při vyřizování běžných záležitostí – škola, úřad, administrativní úkony vyžadující odbornější znalost, pomoc při obnovování nebo upevnění kontaktu s rodinou a další činnosti podporující sociální začleňování – nejen rodina, ale i školní kolektiv, apod.)

Stručně řečeno, hlavním smyslem a cílem nízkoprahových zařízení pro děti a mládež je předcházet, prostřednictvím poskytovaných informací, odborného poradenství, podpory a pomoci, sociálnímu vyloučení těch dětí a mladistvých, kteří se dostali do nějaké obtížné životní situace, působení na pozitivní změny ve způsobu života.

K této sociální službě se vztahuje i ta část zákona, která pojednává o službách sociální prevence, nicméně tento by se dal použít celkově pro všechny nízkoprahové sociální služby.

4.2. Charakteristika cílové skupiny

Velmi stručně se zmiňuji o cílové skupině AMO a NZDM, i s ohledem na vlastní zkušenost s prací s dětmi a mladistvými v Belgii usuzuji, že průběh dospívání probíhá u mládeže v obou zkoumaných zemích zhruba stejně, alespoň co se týče hlavních znaků.

Období dospívání, tedy období zahrnující jak pubertu, tak adolescenci, je samo o sobě zátěžovou životní situací, v porovnání s ostatními kritickými a rizikovými situacemi s tím rozdílem, že se nedá nijak přeskočit, obejít ani vypustit, do velké míry se nedá její průběh ani ovlivnit nikým zvenčí či mladistvým nebo dítětem samotným. Je zásadní životní etapou, v níž dochází k velkému přechodu z dítěte na dospělého, od stavu úplné závislosti na svých rodičích a rodině k celkové samostatnosti, autonomii ve všech ohledech. Obdobím adolescence nazýváme období mezi dětstvím a dospělostí v celé své šíři, tedy období trvající zhruba od 10 do 26 let věku, přičemž každá fáze má své typické znaky a vývojové úkoly, jež je třeba splnit (biologické, sociální, individuální). Individuálně probíhá adolescence v závislosti na celé řadě faktorů (věkové rozmezí je tedy pojato orientačně).

V průběhu adolescence dochází v životě člověka k celé řadě změn.

Biologické změny se projevují ve všech oblastech, rozvíjí se pohlavní orgány, ruku v ruce s tím se začíná formovat sexuální role jedince a jeho sociální gender postavení, dochází ke změně vzhledu, celkovému růstu, mohutnění, apod.

S fyzickými změnami úzce souvisí i individuální přístup k sobě samému, adolescence je charakteristická celkovou zmateností, hledáním vlastní identity, rozporem mezi idealistickým a reálným ‚já‘, objevováním svých stinných i kladných stran, a zároveň možností s nimi manipulovat, pracovat, měnit je. Mladistvý si má uspořádat představy o okolím světě, společnosti, v níž se pohybuje, o svém nejbližším okolí, vlastní budoucnosti, představy o sobě samém, formuje se tzv. světonázor (přičemž je zřetelný posun od celkové emoční lability a idealistického vidění světa k reálnější představě o svém okolí a životě a citové vyrovnanosti s rostoucím věkem adolescenta).

V sociální oblasti je základním vývojovým úkolem vytváření a udržování vztahů mimo rodinné zázemí. Postupně dochází k odlučování se od rodiny, která přestává být středobodem světa. Jedinec se postupně stává členem dalších sociálních skupin, které po nějaké době v podstatě rodinu nahradí, alespoň na přechodnou dobu (její význam pro jedince naopak ustupuje do pozadí a stává se protikladem, protivníkem, adolescentem odmítaným prostředím, což souvisí i se vzdorem autoritě jako prostředku k vymezení sebe sama, dodání si sebevědomí a posílení pocitu dospělosti). Většinou se právě v tomto období stává nejdůležitější skupina vrstevníků, která má fungovat zároveň jako zkušební prostředí před krokem do otevřené společnosti. Jedinec si ve své partě může bezpečněji vyzkoušet různé sociální role, fungování jiného společenského celku nežli rodiny, a je tak lépe připraven na širší společnost a proces utváření své vlastní sociální role v ní. Proto také říkáme vztahovému vrstevnickému prostředí vrstevnická aréna, většinou je tento vývojový úkol spíše bolestivý nežli příjemný, typická je soutěživost, vztah není cílem, nýbrž prostředkem k poznání a posílení sebe sama. Postupně je ve vyšším věku skupina nahrazována partnerem, adolescent získává první erotické zkušenosti a osvojuje si dovednosti fungování v partnerském vztahu. Nicméně ještě stále se setkáváme spíše s experimentujícím přístupem k intimním vztahům, vážnější známosti a zralejší partnerský přístup patří spíše do období rané dospělosti.

Celkově má člověk v tomto období potřebu vymezení se vůči svému okolí a světu, proces separace může probíhat klidně a jen s menšími krizemi, nebo naopak velmi konfliktně a bouřlivě, v každém případě jde o proces normální, zdravý a nezbytný pro to, aby se jedinec dostal do dalších životních etap.

Právě fakt, že se mladistvý zmítá v jakémisi sociálním, duchovním a morálním vákuu, hledá svou vlastní cestu a buduje si novou identitu, znamená, že je ohroženější rizikovými jevy více než dítě, které je ještě do velké míry pod ochrannými křídly rodiny, i více než dospělý jedinec, který již procesem osamostatnění prošel a je tedy více imunní vůči okolnímu světu a rizikům, která sebou přináší. Pozitivní je, že je tato věková skupina zachytitelnější prevencí, je větší šance na předejití, nezhoršení nebo i zlepšení jeho sociální situace apod. V tomto věku je ještě možná výchova a ovlivnění zvenčí do větší míry než je tomu u dospělých, kteří se chovají rizikově nebo se dostali do pozice sociálně vyloučeného jedince.

4.3. Rizikové projevy u cílové skupiny

V souvislosti s dospíváním se objevuje celá řada rizikových jevů a typů rizikového chování, které do velké míry souvisí s přirozenou potřebou experimentování, testování, objevování adolescenta. Právě s těmito rizikovými jevy se dostávají do kontaktu sociální pracovníci věnující se práci s dětmi a mladistvými, ať už jde o činnosti nízkoprahového zařízení nebo aktivity přímo v terénu. Přitom nehraje významnější roli, zda mluvíme o České Republice či o Belgii (o menších rozdílech v chování se zmíním v jednotlivých kapitolách).

Míra, do jaké se objevují jednotlivé příklady rizikového chování, se liší podle oblasti, regionu i od zařízení, od fáze dospívání, v jaké se jedinec nachází. Svou roli hraje i referenční sociální skupina jedince a širší politický i společenský kontext (jiné v Praze a Bruselu, jiné v menším regionu na Moravě či v příhraničních oblastech).

Mezi nejčastější rizikové projevy dospívajících, s menšími rozdíly v obou zkoumaných zemích, patří kouření (cigaret či marihuany, v Belgii spíše hašiš), požívání alkoholu (i u osob starších 18 let, jde-li o nadměrné užívání, víkendové pijáctví, nárazově spíše u těch klientů, kteří jsou pod hranicí zákona), nelegální řízení motorových vozidel (nelegální závody, motorky i auta, v Belgii méně časté), menší krádeže (obchody) a vloupání (spíše auta než byty či domy), šikana, záškoláctví, agresivní chování (sexuální harašení, rvačky, partnerská agresivita, aktivní i pasivní forma), užívání drog (návykové nebo omamné látky), vandalismus, sebepoškozování (bývá i specifickým projevem některých skupin – společný znak, u uživatelů drog velmi často) či poruchy příjmu potravy (ne tak často jako sebepoškozování, opět u uživatelů, častěji ale spíše jako důsledek závislosti), sebevražedné pokusy (jako demonstrativní projev, volání o pomoc), rizikové sexuální chování (ať už riziko otěhotnění či pohlavně přenosné choroby), rizikové sporty (jízda na kole za trolejbusem, brusle na nelegálních plochách). Obecně se rizikovým chováním myslí takové jednání, které ohrožuje společnost (např. právě vandalismus, graffiti, agresivita), nebo poškozování vlastního duševního či tělesného zdraví (přenosné sexuální nemoci, sebepoškozování, apod.). V Belgii se některé jevy objevují více (kouření hašiše a jiných omamných látek, krádeže a vloupání, agresivní chování, rvačky, partnerská agresivita, rizikové sexuální chování, záškoláctví), jiné méně (sebepečkozování, poruchy příjmu potravy, rizikové sporty), nicméně výskyt všech rizikových projevů je zhruba totožný i tam.

U velkého množství mladistvých, u nichž se objevuje některý nebo více typů výše zmíněného chování, se setkáváme s poruchou chování, ať už jde o poruchu disociální, asociální (záškoláctví, experimentování s drogami), či v krajním případě antisociální (jednání vymezené trestním zákonem). Často může být příčinou hyperaktivita, negativní vliv rodiny (opakování chování naučeného z domova – sociální učení), rizikové chování vrstevnické skupiny, v níž se jedinec pohybuje a jejíž hodnoty sdílí, vliv ideologicky založených skupin -

sekty, apod. Zvláštní pozornost by si zasloužilo zkoumání rizikových jevů marocké menšiny i dalších etnických skupin v Belgii a romské mládeže v případě České Republiky.

4.4. Terénní a sociální služby pro děti a mládež v ČR

Tato podkapitola má nastítnit stav terénních sociálních služeb zaměřujících svou činnost na děti a mládež. Sama jsem se zatím osobně s touto oblastí terénní sociální práce nesetkala, proto se většinou odkazuji na zkušenosti svých kolegů z jednoho ze vzdělávacích seminářů České asociace streetwork, který v současné době absolvuji, stejně tak čerpám z literatury určené popisované cílové skupině a charakteru příslušných sociálních služeb.

NZDM, tedy nízkoprahové služby pro děti a mládež, najdeme v současnosti po celé ČR, navzájem se od sebe liší v aktivitách, programech pro děti či ještě mírou, do jaké se jim daří či nedaří naplňovat kritéria daná novým Zákonem o sociálních službách či Standardy kvality sociálních služeb. S ohledem na lokalitu, v níž působí, má každá i jinou sortu klientely (respektive někde se setkáme s převahou romských dětí v klubu, jinde s dětmi většinové společnosti, některé kluby navštěvují spíše děti nižšího věku, jinde naopak více mladiství), a s jinou fluktuací projevů jednotlivých typů rizikového chování (opět dle charakteru lokality, rozdíl mezi nízkoprahovým klubem na Praze-Žižkov a v menší vesnici u Brna z hlediska patologických společenských jevů).

Většina nízkoprahových služeb pro děti a mládež má ve svém základním programu volnočasové a zájmové aktivity pro děti, které jsou nedílnou součástí nízkoprahových klubů. Klub je otevřený pro děti v určené dny (dle nejvyšší frekvence dětí), např. třikrát týdně, a sociální pracovníci mají pro ně připraveny nejrůznější sportovní i kreativní hry, soutěže, někdy nárazové akce jako výlety apod. Kluby jsou většinou

rozděleny do dvou skupin, respektive např. první dvě hodiny je určený dětem mladšího školního věku a další dvě hodiny dospívajícím (vzhledem k připraveným aktivitám, zájmům obou věkových skupin by bylo složité je sloučit). Principem nízkoprahového klubu je otevřenost všem dětem i mládeži (u nás, na rozdíl od Belgie, dle zákona určeno dětem od 6 až do 26 let), možnost poradit se s pracovníkem, získat informace, do velké míry plní nízkoprahové kluby pro děti a mládež preventivní funkci (semináře, přednášky podávané zábavnou formou).

Některé z těchto sociálních zařízení oddělují pozici terénního pracovníka od klubového sociálního pracovníka, a mají tak zastoupení přímo v terénu. Kontaktní, terénní sociální pracovník je v kontaktu s dětmi a mladistvými, kteří tráví většinu volného času na ulici, ale klub nenavštěvují, snaží se s nimi navazovat a udržovat kontakt, a poskytovat alespoň částečně to, co by mohl poskytovat klub. Cílem by nemělo být, v ideálním případě, vyhledávat potenciální klienty pro nízkoprahový klub, práce terénního pracovníka je prací sólovou a zaměřuje se na ty vyloučenější z vyloučených, právě v těchto případech plní pracovník roli prostředníka mezi dalšími sociálními službami a samotnou klientelou. Příkladem takového nízkoprahového klubu je Klub Jahoda na Černém mostě, dále klub Bez tíže na Praze-Žižkov, Proxima sociale, která otevřela nový nízkoprahový klub s terénním sociálním pracovníkem, jako čistou terénní pozicí, na Praze 13.

4.5. Terénní a sociální služby pro děti a mládež v Belgii

Jak jsem již zmínila, má dobrovolná služba probíhala v ONG Dynamo International a AMO Dynamo, a proto bych obě organizace a jejich aktivity ráda představila v rámci praktické části své bakalářské práce. Vzhledem k tomu, že obě organizace, byť dceřiné, se každá orientuje na jinou oblast terénní sociální práce, věnovala bych ráda prostor oběma, nejen té, která praktikuje čistou terénní sociální práci.

Dynamo International vzniklo v roce 1997 z iniciativy dvou sociálních pracovníků (francouzské *educateur 'vzdělavatel'*, v našem pojetí se nejvíce blíží profesi sociálního vychovatele, pedagoga) Edwina de Boeve a Phillipona Toussain. Již od zrodu svou pozornost zaměřilo na mezinárodní spolupráci, postupně se zasloužilo o vytvoření mezinárodního týmu terénních sociálních pracovníků (celá řada realizovaných projektů probíhala v kooperaci s organizacemi v Kongu, Senegal a Burkina Faso). Roku 2005 získala, za významné finanční podpory, Evropské komise a Francouzské komunity možnost vytvořit, v předchozí kapitole již zmíněného, průvodce terénní sociální prací (*Le guide de méthodologie du travail de rue*, www.travail-de-rue.be). V současnosti se poměrně čile věnuje i Evropské Dobrovolné Službě (dále jen EDS), projektu Evropské komise, přes který jsem se i já do Dynama dostala. V EDS existují dva typy projektů, dlouhodobý a krátkodobý. Právě ten druhý typ je určený především sociálně slabším mladistvým, respektive těm, kteří nepocházejí z dobrého sociálního prostředí a nemají dobrý odrazový můstek, a zahraniční zkušenost pro ně může být příležitostí nabrat dech, rozšířit si obzory a postavit se alespoň částečně na vlastní nohy. Dynamo International se tak právě tímto projektem obrací ke stejné klientele jako má Dynamo AMO, jen jí nabízí něco jiného než klasická nízkoprahová služba. Další činnosti organizace se orientují spíše na nejrůznější prezentace ve školách (tzv. senzibilizace školáků i studentů v celé řadě oblastí, např. přednáška doplněná o obrazovou dokumentaci a následovaná diskuzí s dětmi základních škol na téma děti ulice v afrických zemích a v Belgii, nebo dvoudenní připravená cvičení a povídání s dětmi nejnižších ročníků na téma ekologické zacházení s vodními zdroji, apod.). Dynamo International patří také mezi časté účastníky všemožných festivalů a akcí či projektů zaměřujících se na téma solidarity (Esperanzah – mezinárodní festival, jehož součástí je senzibilizace veřejnosti na předem daná a více organizacemi společně připravená témata, např. loňský ročník vybral téma migrace, globalizace, ...).

4.5.1. Dynamo

AMO Dynamo se od mateřské organizace odštěpilo až po několika letech s cílem věnovat se čistě práci v terénu. Již od počátku se zformovaly tři menší týmy sociálních pracovníků (dvě po dvou a jedna po třech), každý z nich v jedné z periferních rizikovějších čtvrtí (Ixelles, Forest, Uccle), obojí ve frankofonní polovině Bruselu. Dynamo je svým širokým záběrem poměrně neobvyklým typem AMO, i financování má nastaveno jinak nežli je tomu u většiny typických AMO. Kromě zdrojů z fondů francouzské komunity (Cocof a Cocom), které jsou obecně určené zařízení AMO a dalším, podobně zaměřeným sociálním službám, je financována i spolkem Lion's Dynamo (rada zámožnějších osob, která financuje např. v současné době téměř zakončenou rekonstrukci prostor Dynamo International, apod.), a v neposlední řadě je dotována z fondu Roi Baudoin (la fondation Roi Baudoin), která finančně podporuje celou řadu sociálních projektů a zařízení, stejně jako dary jednotlivců. Většina AMO nemá však oficiálně jiný zdroj nežli odbor pomoci mládeži v rámci fondů francouzské komunity.

Jak jsem zmínila výše, AMO obecně rozdělují své aktivity do tří oblastí: individuální pomoc, kolektivní a komunitní činnosti. I Dynamo se angažovalo ve všech těchto oblastech, nicméně spíše než individuální pomoc převažují aktivity kolektivní, a participace na nejrůznějších komunitních projektech.

Pracovníci Dynama, až na dvě výjimky, zastávali pozici sociálního asistenta (zbylí dva byli sociálními pracovníky, neboť měli jiné vzdělání nežli je vyžadováno pro sociálního asistenta, ale překážkou k získání práce v sociálním sektoru to dle zákona není). Součástí týmu (v průběhu mého projektu) byli čas od času i stážisté (kteří ale většinou vykonávali svou praxi pouze v jednom z obvodů).

Každý z obvodů měl své specifické aktivity s ohledem na možnosti komunity, potřeby klientely, a co se týče projektů ve spolupráci s dalšími organizacemi zaměřenými na děti a mládež

v daném obvodu, i na vzájemné vztahy a propojenost, a finanční možnosti.

Cílová skupina Dynamo

Co se týče klientely AMO Dynamo, lišila se čtvrť od čtvrti. V té nejživější z nich, Ixelles, v níž působili tři sociální asistenti, tvořili jádro chlapci marockého původu ve věku od 9 do 19 let, jen velmi málo dětí a mladistvých bylo jiného původu nebo jiného než muslimského vyznání. Naopak ve Forest byla skupina národnostně mnohem pestřejší, setkávala jsem se pravidelně s tím, že v jedné skupině se kromě sourozenců nesešly dvě děti ze stejné země původu (opět s výjimkou marockých dětí, které početně převažovaly ve všech třech obvodech). Dalšími častými národnostmi byla alžírská, turecká, portugalská, španělská, polská či některé z jihoamerických (Brazílie nejčastěji). V Uccle šlo z drtivé většiny opět o chlapce marockého původu. Obecně se dá říci, že marockou komunitu zastupovali především chlapci, zatímco pokud se vyskytly ve skupině jiné národnosti, šlo o chlapce i dívky vyváženě. Věková skupina byla poměrně pestrá (7 – 19 let), i aktivity byly většinou členěny podle věku.

Aktivity AMO Dynamo

Nyní se pokusím o stručnější přehled aktivit, kterých jsem se v rámci své dobrovolnické stáže účastnila. Jednotlivé čtvrti a jejich činnosti neodděluji, pokouším se o obecný popis Dynama skrze charakteristiku AMO dle zákona.

Z kolektivních, pravidelných aktivit organizace Dynamo vybírám následující:

a) Sportovní aktivity

Dynamo mělo od místního úřadu pronajaté prostory tělocvičny v komplexu domu pro mládež. V pátek byl pravidelnou aktivitou fotbal, dohromady tři hodiny času, kdy se v polovině střídala věková skupina

menších dětí za mladistvé, hranice byla cca 14 let věku. Mohli jsme hrát s dětmi, nicméně spíše jsme debatovali s těmi, co se přišli jen podívat a neúčastnili se přímo hry. Většinou se sešlo dětí hodně, dvě třetiny z nich byly marockého, muslimského původu, všichni chlapci (dívčí fotbal, podobně jako další, třeba i jen čistě dívčí aktivity, byly velmi složité na realizaci právě vzhledem ke kulturnímu kontextu, v němž se tím konkrétně tohoto obvodu pohyboval, děvčata z muslimských rodin jsou v Bruselu pro práci sociálních asistentů velmi špatně dosažitelné). Kromě fotbalu byl další sportovní aktivitou (ve stejných prostorech) otevřený kurz capoeiry a hiphopu, a to vždy ve středu odpoledne (většina aktivit AMO i jiných zařízení má řadu programů ve středu, neboť to je den, kdy všechny školy v Belgii končí vyučování v poledne, jde o centrální volný den bez odpolední výuky). Jedním ze sociálních asistentů Dynamo byl mistr capoeiry, který vedl odborný kurz pro veřejnost, a který capoeiru využíval i jako pedagogický prostředek ve své práci s dětmi a mladistvými na ulici. Právě capoeiru tak mohl osobně vyučovat ve středečním otevřeném programu, vedl zájemce (většinou spíše mladší věkovou skupinu chlapců) k rozvoji sebeovládání, vůle a soustředění se na určitou činnost, využíval stěžejních hodnot, na nichž je capoeira, jako bojové umění, postavena. O prostory se Dynamo dělilo i s dalšími organizacemi, respektive s dalšími lektory, konkrétně hiphopu nebo streetdance. Děti, které navštěvovaly středeční aktivity, se během odpoledne mohly libovolně vystřídat a věnovat se sportu, který je baví, a který mají chuť si vyzkoušet.

b) Nepravidelné aktivity - spontánní i plánované

Pracovníci Dynamo organizovali celou řadu připravovaných a dětem avízovaných akcí (výlety a podobně), i nepravidelných, předem víceméně nepřipravovaných aktivit (říkalo se jim ´les activités spontanées´ – spontánní aktivity), nebo spolu s dalšími AMO i projekty na nejrůznější témata (divadlo).

Mezi nepravidelné, ale předem plánované, aktivity patřily například výlety na kole. Dětem se řeklo, v kolik hodin se sejdeme před zařízením Dynama, vyrazilo se hromadnou dopravou nebo dodávkou Dynama na okraj Bruselu, kde bylo možné si skupinově půjčit silniční kola. Potom jsme vyrazili do lesoparku poblíž půjčovny, kde jsme s dětmi vybrali nějakou trasu cca na dvě hodiny s přestávkami na piknik, po návratu si rodiče děti buď vyzvedli před Dynamem, nebo se děti rozešly domů samy. Další oblíbenou aktivitou bývaly výlety do bazénu (někdy se spojily děti dvou týmů, většinou odpolední záležitost), výlety k moři (do Ostende jednodenní nebo třídenní s ohledem na to, zda šlo o prázdniny nebo o víkendový program, děti si hrály na pláži, udělali jsme si společně piknik, cestovalo se vlakem nebo opět dodávkou Dynama), výlety na plachetnici (šlo o projekt jednoho z týmů, určený jen pro děvčata, dvoudenní s přespáním v menším penzionu v Ostende), návštěva kina (promítání filmu v prostorách jednoho z dalších AMO, kdy se pospojovaly děti z více obvodů a více organizací, po promítání následoval piknik pro děti).

Jak jsem již zmínila, v průběhu několika za sebou jdoucích volných dní nebo prázdnin v průběhu školního roku (nebo velkých letních prázdnin), plánovaly jednotlivé týmy výpravy delší, s ubytováním buď v penzionech (Ostende – pobyt u moře), ve stanech (participace na festivalech, např. Esperanzah), nebo, jako tomu bylo v případě dvou výletů mimo Brusel do Arden, v domě patřícím řádu v jedné malé vesnici. Tyto delší akce byly plánovány dopředu, program většinou tvořily nejrůznější společenské a sportovní hry, často i noční bojová hra, nacvičování divadelního představení, procházky i větší odpolední výlety po okolí. Děti se střídaly v přípravě jídel (za naší pomoci), měly možnost připravit i nějaké své recepty (ze své země původu či dle vlastních nápadů), střídaly se o úklid, společně jsme navštívily nedalekou plovárnu (ne všechny dívky se, z náboženských důvodů, mohly koupat), apod. Výlety byly většinou určeny buď děvčatům či chlapcům odděleně, nebo (zejména v případě kulturně liberálnější čtvrti Forest) omezeny věkem. Odpolední, kratší programy vyplňovaly

sportovní či společenské aktivity přímo v Bruselu (s dětmi jsme se hromadnou dopravou dostali do lesoparku, a celé odpoledne jsme s nimi strávili, alespoň částečně, v přírodě).

Spontánní aktivity většinou probíhaly tak, že se pracovníci s dětmi domluvili třeba v týdnu, že v sobotu od dvou se půjde hrát do parku badminton nebo kuželky či fotbal, a pak už bylo na dětech, jestli chtějí přijít nebo ne v danou hodinu na určené místo. Většinou se děti ohlásily dopředu v den oznámení, zda budou moci dorazit, ale pokud se nevyjíždělo mimo Brusel, nebylo potřeba rodičovského svolení, a tudíž děti přicházely a kdykoli se také mohly z aktivit vytrahit. S sebou jsme si na podobné výpravy brali pouze sportovní náčiní, míče a rakety, ale neměli jsme kromě klasických her (schovávaná), připravený žádný speciální program. Děti si většinou vystačily s tím, co jsme přinesli s sebou, a s naší přítomností (většinou jsme s nimi diskutovali, hráli slovní hry, vyprávěli si vtípy).

Zejména o víkendových pochůzkách po terénu jsme s sebou brali míč či létající talíře, a když se děti v sobotu sešly na námi frekventovaných místech (vědělo se, že pracovníci tudy procházejí), spontánně se nějaká aktivita rozběhla a děti tak vydržely hrát někdy celé odpoledne (sobota patřila pro pracovníky Dynamo ke klasickým pracovním dnům, naopak volno měli v pondělí, kdy by byl počet dětí účastnících se aktivit, nejmenší).

c) Dlouhodobé projekty

Z dlouhodobějších projektů, na jejichž realizaci se sešlo více organizací (zejména z řad AMO), a kterých jsem se mohla osobně účastnit, vybírám především divadelní projekt Mimouna, podporovaný fondy francouzské komunity, kdy si každá z organizací s dětmi nacvičovala v průběhu několika týdnů divadelní představení na určité, pro všechny společně dané, téma (v našem případě téma migrace), a potom jej prezentovala ve skutečném cirkusovém stanu. Po dětech se chtělo, aby se účastnily zkoušek představení pravidelněji, což se

většinou dařilo, nešlo tedy o klasickou otevřenou, nízkoprahovou aktivitu. Spolu s animátorem, kterého jsme měli k dispozici, jsme se snažili je zapojit a vysvětlit skrze scénky, co migrace znamená, a umožnit jim tak participovat na kreaci představení. Nakonec byl sestaven program jednotlivých představení, byli pozváni rodiče dětí spolu s širší veřejností, a děti předvedly, co samy vymyslely a nacvičily. Smyslem tohoto projektu bylo děti motivovat k nějakému výkonu, soustředění se v rámci nacvičování představení, práce v týmu, porozumění takto poměrně širokému tématu skrze praktické příklady z jejich vlastního života (ani v této skupince se podobně jako při dalších aktivitách nesešly, s výjimkou marocké, více než dvě děti stejné národnosti).

Jiným, poměrně širokým projektem, bylo představení exhibice capoeiry na velkém letním festivalu Esperanzah (děti se scházely delší dobu před festivalem, a pod vedením pracovníka – mistra capoeiry, nacvičovaly hraní na bubnech a exhibici capoeiry, jednotlivé melodie i rozmístění při pochodu festivalem). V tomto případě šlo o dlouhodobější projekt, jehož se účastnily děti většinou starší, které už capoeiru znaly. Na samotný festival jsme dorazili jako dobrovolníci o týden dřív, pomáhali jsme vystavět kulisy jednotlivých podíí, trénovali si naše představení, večer hráli karetní hry a chodili na procházky po okolí. Po celou dobu jsme stanovali kousek od festivalu, děti se účastnilo kolem patnácti (v tomto případě šlo o smíšenou skupinku děvčata i chlupci ve věku od 9 do 18 let nejrůznějších národností). Samotné exhibice se, z řad sociálních pracovníků, účastnily dvě vychovatelky (l'educateur), mistr capoeiry a já jako dobrovolnice.

Dalším projektem, který nepřímou souvisel s činností obou organizací, byl dvoutýdenní „výlet“ do Maroka, jehož cílem byla podpora místnímu sdružení, které se jako první oficiální organizace terénní sociální práce v zemi pokoušelo o publicitu streetworku, a které jako hlavní pedagogický prostředek ke své práci využívalo capoeiru (výpravu organizoval právě jeden ze sociálních pracovníků Dynama, ten, který byl zároveň mistrem capoeiry a pořádal sportovní aktivity v rámci své práce). Měli jsme možnost být celou dobu pobytu v kontaktu s dětmi,

které tráví většinu času na ulici, seznámit se s atmosférou, v jaké se terénní sociální práce v Maroku praktikuje, a v neposlední řadě jsme se snad nějakým způsobem zasloužili o zlepšení renomé streetworku v této mimoevropské zemi.

d) Komunitní aktivity

Mezi aktivity komunitního charakteru patří právě projekt Mimouna, v rámci jiného se děti podíleli spolu s komunou na uklízení okolí parků v jejich čtvrti, na medializaci třídění, apod.

e) Práce v terénu a dílčí aktivity

Kromě zmíněných aktivit byli sociální asistenti ve spojení se svou klientelou především díky pochůzkám v terénu (tzv. tournée du quartier – turné po čtvrti, v kontextu jiných organizací určených např. osobám bez přístřeší, mluvíme o maraudes). Např. ve čtvrti Forest se oba dva pracovníci vydávali do ulic každé úterý a čtvrtek od čtyř do sedmi, procházeli tou samou trasou a děti tak věděly, že když budou potřebovat, nebo třeba i jen když nebudou mít co dělat, potkají je tam. Trasy byly také většinou vybírány na základě dětmi nejvíce frekventovaných míst, v centrálních oblastech čtvrti (pro Forest byla centrálním místem setkání lavička uprostřed náměstí poblíže tramvajové zastávky, naopak ve čtvrti bouřlivější, Ixelles, se pracovníci setkávali s dětmi v ne tolik veřejností frekventované ulici). Sama jsem se několika pochůzek účastnila, právě v, na společenské dění živější, čtvrti Ixelles. Právě v jejím případě, s ohledem na její kulturní, národnostní pestrost (což bylo často zdrojem konfliktu), byla přítomnost v terénu v podstatě jediným informačním prostředkem pro terénní sociální pracovníky. Díky bližšímu kontaktu s dětmi a přítomnosti v jejich přirozeném prostředí mohli snáze získávat důvěru rodin, a měli tak k dispozici více informací o situaci ve čtvrti, o konfliktech mezi jednotlivými komunitami. Dostali se tak potažmo i k dívkám z muslimských rodin, které neměli možnost většinou aktivit zachytit a přitáhnout (především v případě tradičních muslimských rodin to bylo

možné až po delší době, po navázání bližšího vztahu s rodinou, získání plné důvěry, tedy především neformální cestou).

V jedné ze čtvrtí, Uccle, se poměrně ujalo i doučování jako jedna ze stěžejních aktivit, jeden z pracovníků týmu byl vystudovaný profesor matematiky a fyziky, a mohl tak doučovat (poměrně intenzivně v průběhu zkouškového období středních i základních škol) děti i mladistvé, kdo jak dorazil na obvyklou dobu doučování, většinou v odpoledních hodinách v podstatě cokoliv (doučoval i chemii a angličtinu). Kromě doučování měl Uccle svou specialitu i co se týče spolupráce s místní speciální školou (v našem pojetí střední odborné učiliště), neboť právě z něho vzešli zakladatelé organizace Dynamo International a následně Dynamo, a vztahy tak byly poměrně blízké. Celá řada aktivit, jež připravovali pracovníci Dynama v této čtvrti, zahrnovala i žáky této školy.

f) Projekt sociální koheze

Dynamo, kromě svého klasického zaměření „nízkoprahového“ zařízení pro děti a mládež (byť klub jako takový téměř nevyužívalo, většina aktivit se odehrávala po většinu roku venku, pouze velmi zřídka se děti sešly v přízemí zařízení určeném pro veřejnost, aby hrály ping-pong apod.), zastřešovalo ještě jeden projekt, který svým charakterem má něco společného s terénní sociální prací, nicméně spadá do jiné oblasti sociálního sektoru. Jde o typ sociální práce, který je typický pro Brusel a s nímž se jinde nesečkáme. Nese název Projet cohesion sociale (projekt sociální koheze, dále je PCS) a je v podstatě postaven na principech psychologie životního prostředí, a do jisté míry i na principech práce s vyloučenými lokalitami.

Pracovníci PCS jsou také sociálními asistenty, nicméně jsou financováni jiným způsobem a jejich vzdělávání je mířeno trochu jiným směrem nežli je tomu u klasických AMO či jiných terénních služeb. Účastnila jsem se několika školení PCS, a témata byly medializace PCS, respektive viditelnost a čitelnost pro veřejnost, volnočasové

aktivity pro děti, spolupráce s místními úřady, informační systém, typy aktivit a jejich vedení, nabídka dalších služeb, projekty sociální koheze apod. PCS je v podstatě jakousi pobočkou, typem zařízení, která sídlí v rizikovější oblasti např. sídliště typu Černý most nebo vyloučená lokalita poblíž velkoměsta, a která se snaží svými aktivitami sdružovat obyvatele dané lokality, nabízet jim nějaké strukturované využití volného času (dětem volnočasové aktivity jako výtvarný ateliér, seniorům tzv. kávová permanence, ženám svépomocný kurz pletení, a jiné projekty), poskytuje informace ohledně bytové politiky, nájemného, sociální poradenství (sociálně slabším rodinám kontakty na příslušné sociální služby, seniorům pomoc s administrativou), připravuje projekty (výlety rodin s dětmi mimo Brusel, návštěva muzea, pikniky nebo aktivity v místě bydliště, např. na karnevalové prázdniny aktivity pro rodiny s dětmi, na Vánoce posezení obyvatel okolních domů, kdy každý přinese nějaký svůj recept, apod.), poskytuje informace ohledně nejrůznějších problémů s bydlením (vlhkost, péče o veřejné prostranství), distribuce informačních letáků ohledně třídění odpadu, ekologického zacházení s energií, apod. Prostory jsou umístěny tak, aby byly dostupné pro obyvatele lokality, a mají podobný charakter jako nízkoprahové služby (každý může kdykoli přijít, posedět a účastnit se aktivit bez ohledu na to, z jakého domu konkrétně je, jakého je věku a co potřebuje).

V rámci PCS jsem se pravidelně účastnila výtvarného ateliéru (l'atelier créa) s dětmi z jednoho z bloků, v němž fungoval právě projekt PCS Dynamo. Šlo o děti ve věku 5-11 let (kreslení, vyrábění nejrůznějších praktických pomůcek, hraček, hry za domem na zahradě, na roční události jako Vánoce či Velikonoce i dekorace prostor PCS či příprava na účast na karnevalu či jiných komunitních akcích). Dále jsem se mohla každý čtvrtek účastnit kávové permanence (l'a permanence café, kde se vždy sešlo okolo 10 seniorů, u kávy měli možnost diskutovat, zejména pak se řešily problémy a nespokojenost s bytovými podmínkami, a sousedské vztahy). Kromě těchto pravidelných aktivit jsem občas zavítala na kroužek pletení (l'atelier tricot – ateliér pletení),

na němž se scházely ženy spíše starší, a navzájem se učily styly pletení a předávaly si vzory. Účastnila jsem se také aktivit jako byly výlet do muzea se seniory, příprava a realizace karnevalového pochodu čtvrtí a přehlídky s hudebním doprovodem, Vánoční posezení před Štědrým dnem určeného pro všechny obyvatele domu, přípravy aktivit pro kreativní ateliér.

4.5.2. *Dynamo International*

Mimo stáž v Dynamu jako lokální organizaci, jsem se účastnila velkého projektu Dynamo International, tedy vysílání evropských dobrovolníků do projektů Evropské dobrovolné služby (viz výše), spolu s dalšími evropskými dobrovolníky jsme připravili prezentaci Evropské dobrovolné služby pro AMO organizace, díky němuž jsme dali o projektu vědět právě sociálně slabším mladistvým. Když se k nám po prezentaci přišli zeptat na více informací nebo stáli o využití možnosti vyjet do zahraničí na zkušenou, pomohli jsme jim projekt najít, zprostředkovat kontakt a připravit vše potřebné k jeho realizaci. Kromě tohoto projektu jsem se účastnila vytváření mezinárodního průvodce terénní sociální prací (překlady či přepisy jednotlivých částí průvodce po několika jeho průběžných korekcích, pozice tlumočnicka při jednom z mezinárodních setkání terénních sociálních pracovníků v Oslu, apod.).

Součástí mé dobrovolné služby byla i příprava a realizace všemožných školních přednášek (tzv. sensibilizací) pro žáky základních i středních škol na pestrá témata (ekologická výchova, přednáška o dětské práci a dětech ulice v Kongu a Burkina Faso, kterou jsem připravovala ve spolupráci s mým kolegou, respektive tutorem mého projektu, v organizaci Dynamo International).

4.5.3. *Další AMO*

Během své odborné stáže jsem přišla do kontaktu s několika dalšími AMO, z nichž zmiňuji AMO Itineraires (ve svých prostorech měli

umělou horolezeckou stěnu přístupnou v určených hodinách dětem a mladistvým, za pomoci jednoho z pracovníků), a zároveň v další části zařízení provozovali sociální asistenti kavárnu (možnost posezení, místo setkání návštěvníků klubu). V případě této organizace se pojetí klubu blížilo našemu NZDM. Dále jsem se několikrát setkala s pracovníky AMO Oranges (zde šlo spíše o přípravu projektu prezentace EDS, který jsem připravovala spolu s dalším dobrovolníkem pro klientelu AMO, šlo konkrétně o krátkodobé programy EDS). Samotná organizace měla v přízemí poměrně velký prostor určený také k volnočasovým aktivitám, děti si sami klub vyzdobily, takže i v tomto případě fungoval spíše nízkoprahový klub nežli práce v terénu (nicméně pracovníci většiny AMO se s uživateli služby alespoň občas v terénu setkávají). Na další odkazuji na využitě zdroje.

Co se týče osobní zkušenosti a vlastního pohledu na práci s cílovou skupinou, s níž jsem pracovala, řekla bych, že rozdíl je daný hlavně vývojem politickým i společenským, rozdílným kulturním kontextem v současnosti i celkovou multikulturní atmosférou charakteristickou pro belgickou monarchii a v našich poměrech zatím víceméně nepoznanou.

Velkou zkušeností pro mne byla práce s dětmi a mládeží muslimského vyznání, protože náboženské klima velkých rodinných klanů do velké míry určuje výchovu, a ta se potom projevuje při práci s dětmi a mladistvými a determinuje tak do velké míry metodiku práce a přístup pracovníků k jednotlivým projevům rizikového chování či patologických jevů (to, co se zdá společensky nepřijatelné, považuje rodina za naprosto přirozené a dané; přístup k ženám, který ztěžuje kontakt s odborníky; tabuizovaná témata).

Dalším výrazným znakem terénní sociální práce byl právě onen multikulturní kontext, tedy paleta národností a způsob práce s nimi jako s celistvým týmem nehledě na odlišná vyznání, jazykové dovednosti i výchovu. Zamýšlela jsem se nad tím, do jaké míry se dá práce s marockou menšinou v Belgii porovnat se sociální prací s romskými komunitami u nás, mnoho znaků mají obě menšiny společné, ale

přístup k nim je poměrně hodně odlišný. Další rozměr má muslimské vyznání i pro sociální pracovníce „Evropany“, respektive pracovníce nemuslimského vyznání. Veliký význam tu hraje jasné vymezení hranic sociální pracovníce, etické zásady, bezpečné zázemí v týmu kolegů, navázání bližšího kontaktu s rodinami a potažmo uživateli služeb, který zaručuje respekt z jejich strany, a umožňuje lépe se tak pohybovat ve své profesní roli.

4.6. Shrnutí

Pokud bychom měli porovnat cílovou skupinu v Belgii a u nás, jeden z největších rozdílů bude viditelný z hlediska národnostního zastoupení ve skupinách. U nás jsou uživateli často romské děti a děti majoritní společnosti z nižších sociálních vrstev, zatímco v Belgii převažují národy blízkého východu a střední i severní Afriky, jako Maroko, Alžírsko, Turecko, Kongo, Senegal, Burkina Faso, Pákistán, a jde většinou o děti migrantů, přistěhovalců, o druhou generaci, zejména v případě těch mladších. Od kulturního kontextu je odvozována i samotná metodika sociální práce a přístup sociálních pracovníků. Měla jsem dojem, že v Belgii jsou děti vedeny mnohem méně direktivně a pedagogicky, spíše je snahou dopřát jim uvolnění a zábavu (pokud se podaří předat jim něco více, tím lépe), vzhledem ke klientele AMO služeb (hojně zastoupení nábožensky orientovanými dětmi) snaha zabránit prohlubování konzumního stylu života a ukázat dětem, jak jinak trávit přebytek volného času. Na druhou stranu bylo velmi těžké děti nalákat na nějaké aktivity, které nezahrnovaly piknik nebo nějaký dáreček, mnohem méně je přitahovaly aktivity, které měly být jen pro jejich vlastní potěšení a rozvinutí některé z dovedností.

Práce je determinována také faktem, že terénní sociální práce v Belgii nemá, jak jsem zmínila výše, takové zázemí, jako je tomu v ČR, a tudíž je pro pracovníky těžké nějak se vymezovat. Většinou se tak do terénu dostávají v rámci klasických služeb, v případě dětí a mládeže

v rámci AMO činností, a nikoli v rámci autonómnych terénnych programů.

Závěr

Cílem mé bakalářské práce bylo nahlédnutí do současného stavu terénní sociální práce v belgické monarchii a v naší zemi, a jeho stručné porovnání. Zvláštní kapitolu jsem věnovala terénní práci s dětmi a mladistvými.

Společným rysem pro obě země je, jak vyplývá z komparace, jednoznačně nedostatečné renomé terénní sociální práce v rámci sociálního systému i z hlediska legislativy (byť zejména v tomto ohledu spatřuji poměrně značné rozdíly, Belgie nemá pro streetwork v zákoně vymezený prostor vůbec, zatímco Česká Republika s tímto pojmem již, alespoň částečně, ve své legislativě operuje). Terénní programy jsou jen zřídka postaveny mimo klasické rezidenční služby, jen ve velmi malém procentu se s nimi potkáme jako s autonomní sociální službou s vlastním personálním i materiálním zázemím a nabídkou dílčích služeb.

Z komparace vyplývá, že, podobně jako je tomu s legislativou, je ČR napřed v množství publikací určených zkoumané oblasti. Má větší metodologické zázemí, terénní pracovníci mají možnost dále se vzdělávat, jejich práce je zastřešena buď směnicemi jednotlivých zařízení, nebo, v případě členských organizací ČASu, právě Standardy kvality sociálních služeb. S tím se u belgických terénních programů setkáme jen velmi zřídka, pokud metodologické zázemí organizace má, jde spíše o vlastní zpracování, přístupy, teoretické zázemí je velmi chudé.

Další rozdíly spatřuji především v kulturním kontextu. Belgie je cílovou zemí celé řady migrantů, a její politická orientace i sociální systém jsou fenoménem migrace do velké míry ovlivněny. A v tom se odráží i stav terénní sociální práce, která musí multikulturalismus do svých přístupů integrovat. Pro mě osobně byl právě tento rozdíl v mém dobrovolném projektu nejmarkantnější, cílová skupina je obohacována

celou řadou kulturních rozdílů a charakter aktivit, individuální přístup i samotná skupinová dynamika jsou tím hodně ovlivněny.

Myslím, že vývoj terénní sociální práce je na dobré cestě, nicméně zdaleka ještě není v cíli. Velký význam vidím v mezinárodních setkáních, které mohou být pro terénní sociální pracovníky na lokální úrovni obohacující (zejména proto, že celá řada společenských jevů se objevuje ve většině evropských zemích a jsou to právě i sociální pracovníci, kteří se dostanou nejbližší k jejich vlivu na jednotlivé členy společnosti, usuzuji tak z vlastní zkušenosti, jakou jsem měla při jednom z mezinárodních setkání streetworkerů v Oslu).

Co se týče vlastních dojmů z mé osobní zkušenosti s prací v Bruselu, měla bych chuť vyzkoušet některé aktivity (především ty komunitního charakteru ve spolupráci s dalšími organizacemi podobného nebo jiného zaměření), stejně jako více se účastnit seminářů určených dětem a mládeži na některá z témat „společenské solidarity“ (velmi se mi líbil systém, jakým to funguje v belgickém školství, jsou organizovány nejrůznější akce a přednášky, na nichž se děti aktivně podílí na vymýšlení řešení společenských problémů, jakými jsou globalizace, ekologie, sociálně nejslabší vrstvy společnosti, problematika dětí ulice v afrických zemích, mají možnost alespoň částečně něčím přispět). A jak jsem již uvedla, zajímavým by mohl být výzkum zaměřený na rozdíly v přístupu terénní sociální práce k etnickým menšinám v Belgii a u nás, se zaměřením na marockou a romskou menšinu. Celá řada projevů obou etnik si je velmi podobná, a pro každou ze zemí patří jedna ze skupin k prioritní co se týče cílové skupiny terénní sociální práce.

SEZNAM POUŽITÝCH PRAMENŮ:

Literatura :

Nedělníková, D., a kol. Metodická příručka pro výkon terénní sociální práce. Realizátor veřejné zakázky: Ostravská univerzita v Ostravě, 2008, 200 s.

Bednářová, Z., Pelech, L. Sociální práce na ulici Streetwork. Brno: Doplněk, 2000, 102 s. ISBN 80-7239-048-1

Koordinální centrum česko-německých výměn mládeže. „Na ulici“ – Streetwork v ČR, SR, SRN a Maďarsku. Plzeň: Tandem, 2003, 60 s.

Zákon o sociálních službách č.108/2006 Sb.

Klíma, P., a kol. Kontaktní práce : Antologie textu České asociace streetwork. Praha, 2007, 359 s.

Pracovní skupina České asociace streetwork. Pojmosloví NZDM. Praha : Česká asociace streetwork, 2008, 20 s.

Schaut, Ch., Van Campenhoudt, L. Le travail de rue: Nature et enjeux, Rapport de Recherche pour la Fondation Roi Baudouin. Bruxelles. Centre d'études sociologiques, octobre 1994, 111 s.

Guide international sur la méthodologie du travail de rue á travers du monde. Dynamo International, novembre 2008, 95 s.

Le travail éducatif en milieu ouvert. Ramonville Saint-Agne: Editions Erés, 2007, 255 s. ISBN 978-2-7492-0711-7

De Backer, B. Etude exploratoire sur la problématique de la „supervision“. AFOSOC Asbl, juillet 2002, 27 s. (studijní materiály)

Rapport de recherche: Compétences professionnelles et formation continuée des intervenants sociaux, vybrané kapitoly. Fonds ISAJH, avril 2000, 325 s. (studijní materiály)

Gosseries, P., De Boève, E. Training guide. Social street work and communication towards the media. Dynamo International, Balloo asbl with a support of the Daphne programme, European commission, 28 s. (studijní materiály)

Proceedings of the International Forum for Stakeholders on street Children and Street work. Organised by Dynamo International and European Network on Street Children Worldwide. Brussels, 2002, 81 s.

Interní materiály Dynamo a Dynamo International a vlastní poznámky z odborného semináře Základy nízkoprahových služeb.

Internetové zdroje:

<http://www.travail-de-rue.net/reseau/membres/europe/dynamo-asbl.html>

http://www.socialsquare.com/index.php?link_id=555

http://www.travail-de-rue.net/files/files/guide_methodologie_travail_de_rue.pdf

<http://www.espacep.be/>

<http://www.mouvementdunid.org/La-rencontre-permanente-des>

<http://www.samusocial.be/fr/qui-sommes-nous.html>

<http://www.entre2.org/presentation.html>

<http://public.guidesocial.be/associations/>

<http://www.ama.be/ama/diogenes-a-bruxelles>

<http://www.samarcande.magusine.net/>

<http://www.deontologie-aide-jeunesse.be/code/code.html>